

De Vriendenkring is het verenigingsorgaan van de *Vrienden van Schokland*, ingeschreven bij de Kamer van Koophandel te Lelystad onder nr. 40059053.

BESTUUR VRIENDEN VAN SCHOKLAND

Voorzitter

H. Scholtmeijer; tel. 0527 620490

Secretaris

C. Hendrix-Mocking; tel. 0527 652771
Oud Emmeloorderweg 18, 8308 PK Nagele
E-mail: fam.hendrix@hetnet.nl

Penningmeester

D.E. Roemers; tel. 06 104 148 86

Ledenadministratie

T.V. Hersevoort; tel. 0527 613 740
Orionstraat 15, 8303 AT Emmeloord
E-mail: t.v.hersevoort@wanadoo.nl

Overige leden

C.J. Bolle; B.J. Grotenhuis; J.H. Hollestelle;

Adviseur

H. Kloosterman; Museum Schokland,
tel. 0527 251396

REDACTIE DE VRIENDENKRING

Redactie-adres

J.H. Hollestelle; tel. 038 3329944
Scheerling 199; 8265 GG Kampen
E-mail: redactie@VvS-Schokland.nl

Overige leden

G.W. Bulk; H. Scholtmeijer; H.A. Veenink;

CONTACTPERSONEN

R. Rijs, *Stichting het Flevolandschap*
V. van Steenberg, *RACM Lelystad*
contactadres: *Nieuw Land Erfgoedcentrum*

CULTUURHISTORISCHE INFORMATIE

www.VvS-Schokland.nl
www.schokland.nl
www.nieuwlanderfgoedcentrum.nl
www.flevolandbovenwater.nl
www.racm.nl
www.flevolandschap.nl

CONTRIBUTIE

Volwassenen € 15,-; huisgenootleden € 5,-;
jeugdleden € 3,75.
ING-Bank 11 79970 of Rabobank 34 65 56 813
t.n.v. Penningmeester VvS te Emmeloord.
Beëindiging lidmaatschap schriftelijk vóór
1 september van het lopende jaar.

In dit nummer:

► Vereniging

Beste *Vrienden* 2
Redactie

Lezingen seizoen 2010-2011 3
Kees Bolle

► Artikelen

Een Hoge Heerlijkheid 5
Klaas de Vries

De jongensdroom van een dominee 13
Henk Teeuwen

Over de historie van de gezondheidszorg 14
Inleiding artikelenserie
Wim Lanphen

Bezoek van artsen aan de eilanden 15
Wim Lanphen

Museumexpositie: 'Kiekjes' uit de beginjaren 17
Henk Kloosterman

Johannes Adamus Crebas 18
Aaldert Pol

Zeerovers op de Zuiderzee 23
Terugblikken op Flevoland en voordien
Aalt Selles

Primitief leven op vrachtvaarders 26
Terugblikken op Flevoland en voordien
Aalt Selles

Kerkje van Schokland als blikvanger in de 29
provincie Flevoland.
Y.B. Datema-Boonstra

Met M.J. Brusse naar Kraggenburg (1918) 30
Deel I uit III
Aaldert Pol en Gerrit van Hezel

ISSN 1383-0961

Niets uit deze uitgave mag worden overgenomen of vermenigvuldigd zonder voorafgaande toestemming van de redactie.

De redactie heeft ernaar gestreefd de auteursrechten voor de illustraties en foto's te regelen volgens de wettelijke bepalingen. Degenen die desondanks menen rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog tot de redactie wenden.

Artikelen voor het lentenummer dienen uiterlijk op 1 februari 2011 bij de redactie binnen te zijn.

VERENIGINGSNIEUWS

Beste Vrienden

Deze wintereditie van de 50e jaargang van *De Vriendenkring* biedt een grote verscheidenheid aan onderwerpen.

Zo heeft Klaas de Vries een verhaal met als titel *Een Hoge Heerlijkheid*. Schokland en Urk behoorden ooit tot de bezittingen van de Abdij van Elten (D). Daaruit voort vloeiden rechten die verder gingen dan voor de omringende gebieden. 350 jaar geleden werd deze *Heerlijkheid* overgedaan aan Amsterdam.

Wim Lanphen start een artikelenserie over de geschiedenis van de gezondheidszorg in het gebied van Flevoland. Zijn eerste artikel handelt onder andere over een uitbraak van *kinderpokken* op Urk.

Van Aaldert Pol zijn in deze editie twee bijdragen opgenomen waarvan één samen met Gerrit van Hezel. De ene bijdrage gaat over het verschijnen van de autobiografie van de recent overleden J.A. Crebas die in het begin van de jaren '50 naar de Noordoostpolder kwam om een cultuurboerderij bij Bant te betrekken. Het gezamenlijke artikel van Pol en Van Hezel gaat over de bezoeken van NRC-correspondent M.J. Brusse (de vader van) aan Oud Kraggenburg in 1918. Hij schreef toen een serie artikelen over Oud Kraggenburg en omgeving. In de komende edities van *De Vriendenkring* worden de twee andere delen geplaatst. In deze editie staan ook weer twee artikelen van oud redactie- en bestuurslid Aalt Selles die in maart van dit jaar overleed. De artikelen verschenen eerder in de krant de *FlevoPost*.

Veel leesplezier

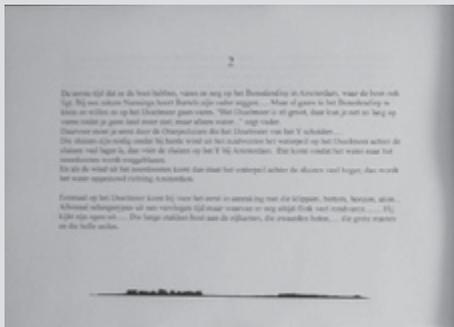
Hans Hollestelle

net verschenen

Het Gesicht van Schoklant

*Het verhaal zoals verteld,
maar dan herschreven
en geredigeerd
door Wim de Bruijn
(Spiegel der Zeilvaart).*

*Het boek is een
lust voor het oog.
Een markant verhaal,
prachtig geïllustreerd.
Een naslagwerk(je)!*

A4-liggend met harde koft, beschermend afgewerkt, full colour, 56 pag., 26 illustraties, 135 grams papier. Prijs € 15,-; exclusief verzendkosten. Te bestellen via www.bartsvertelcarrousel.com of 06 205 980 67.

Lezingen seizoen 2010-2011

Kees Bolle

Hieronder volgen de lezingen die de vereniging Vrienden van Schokland organiseren tot en met april 2011.

De lezingen worden gehouden in het Museumkerkje van Schokland op donderdagavonden van 20.00 tot 22.00 uur met halverwege een pauze.

De lezingen zijn vrij toegankelijk voor leden en niet leden.

13 januari 2011

Spreker: dhr. **Jan Mulder**

“Kijk op cultuur(behoud) in de N.O.-Polder”

Voormalig wethouder Jan Mulder (1943) heeft een uitgesproken mening over het Cultuurbehoud in de Gemeente N.O.-Polder. Hierover wil hij graag zijn visie geven en met de toehoorders in discussie gaan.

Jan Mulder woont in de NOP sinds 1 september 1970. Hij werd geboren in het Reestdal (de grens tussen Drenthe en Overijssel). Later is hij 28 jaar werkzaam geweest bij de Rijksoverheid. (Min. van Landbouw-Natuurbeheer en Voedselkwaliteit) Hij is sinds 20 jaar actief in de lokale politiek waaronder als Raadslid, Fractievoorzitter en 8 jaar als Wethouder.

Jan Mulder maakt zich zorgen over de bescherming vanuit het *Algemeen Publiek Belang* van Ruimtelijke kwaliteit (incl. Cultuurhistorie) in de N.O.-polder. Als wij niet meer op de lokale politiek kunnen rekenen, springen dan de *Vrienden van Schokland* in de bres?

De inleiding zal o.a. gaan over:

- De Cultuurhistorie in relatie tot de ruimtelijke kwaliteit in de NOP.
- Wie moet waarom opkomen voor onze werelderfgoed kwaliteit,

architectuur met een kwaliteits-toets en voldoende beschermd monumenten?

- Waarom doen wij zo weinig sociaal-cultureel onderzoek in de NOP? In de periode 1942-1960 hadden we hadden we goed sociologisch onderzoek? Waarom nu niet meer.
- De machtigen en invloedrijken in de NOP richten hun pijlen te veel op éénzijdige economische en financiële belangen behartiging!

Jan Mulder heeft de wijsheid niet in pacht, maar wil graag zijn opvattingen met u delen en ter discussie stellen.

10 februari 2011

Spreker: dhr. **Paul Rademaker**

“Bisschoppelijke dijkbrief van 1308”

Paul Rademaker is al veel jaren een zeer actief lid van de Historische vereniging Hasselt.

Zijn lezing behandelt onder meer de vroeg ontstaansgeschiedenis van het Waterschap Salland. Die plaatsaanduiding geeft de grenzen aan van het gebied waarvoor het waterschap in de dijkbrief van 1308 de verantwoordelijkheid kreeg: vanaf het stroompje de Hunnepe, dat ten zuiden van Deventer in de IJssel uitkwam en dat later de Dortherbeek zou heten, tot voorbij Wilsum. Wat deed het water met de Sallandse bodem, hoe

AGGENDA

Bevestiging uit 1400 door bisschop Frederik van Blankenheim van de dijkbrief van bisschop Guy van Avesnes, gedateerd 'Pinksterdrie', 4 juni 1308. Deze oorkonde wordt ook wel de 'Guyen dijkbrief' genoemd.
(Bron: www.wgs.nl)

veranderde de waterhuishouding door ingrijpen van de mensen.

In de Sallandse dijkbrief van 1308 is de waterscheiding aangeduid met 'die scheidinghe van den lande' om dijk en belanghebbend gebied in tweeën te kunnen splitsen. Omdat volgens de brief ook 'heemraden', kenners van het

eigen gebied, de bisschop adviseerden ging het niet in de eerste plaats om een kerspelgrens. In 1308 was de waterscheiding, zoals nog zal blijken, nog niet doorsneden met weteringen richting Zwolle.

10 maart 2011

Spreker: dhr. **Jeroen Onderwater**
"Abel Tasman, Columbus van de lage landen"

Jeroen Onderwater (1963) is historicus, ondernemer en docent geschiedenis aan de OSG *Winkler Prins* in Veendam. In zijn vrije tijd is hij voorzitter van het bestuur van het *Abel Tasman Kabinet* in Lutjegast, het enige *Abel Tasman museum* in Nederland.

In de zomer van 1642 vertrokken in opdracht van de *Verenigde Oostindische Compagnie* en onder

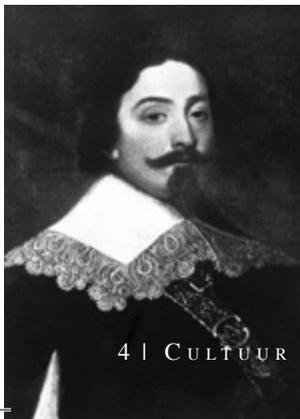
leiding van de in dat dorp geboren en getogen Tasman 110 mannen op twee kleine schepen uit Batavia om het grote, mythische *Zuidland* te zoeken. Het werelddeel Australië was één van de laatste stukken wereld die nog niet vanuit Europa in kaart was gebracht. Resultaat was dat Tasman in 1642 en 1643 als eerste Europeaan grote delen van Tasmanie en Nieuw-Zeeland in kaart bracht. Desondanks heeft hij zich geen prominente plaats in de Nederlandse geschiedenis kunnen verwerven. Reden genoeg om leven en werken van deze wereldberoemde zoon van het Groninger land onder de aandacht van een breed publiek te brengen en het debat over zijn plaats in de geschiedenis weer eens stevig op te rakelen (www.abeltasman.org).

14 april 2011

Jaarvergadering met na de pauze spreester: mw. **Jannie Bakker-Rietman**

Jannie Bakker-Rietman (1953) is in Genemuiden geboren en opgegroeid. Het dialect van Genemuiden is dan ook haar moedertaal. Tijdens haar studie raakte Jannie geïnteresseerd in streektaalen. Organisatorisch raakte zij door de jaren heen dan ook betrokken bij tal van streektaalactiviteiten en -organisaties als de Gællemuniger Taelkrink (ze is mede-oprichtster), de Skriever Bond Overiessel en de IJsselacademie. Ook werkte zij mee aan het Handboek Nedersaksische Taal- en Letterkunde en aan het Woordenboek van de Overijsselse Dialecten. Zelf schrijft Jannie zowel proza (verhalen, columns) als poëzie in het dialect van Genemuiden. Van haar hand verscheen in 1995 de gedichtenbundel 'Meer geliek as eigen'. Verhalen van haar hand zijn in diverse verzamelbundels opgenomen en haar columns verschenen jarenlang in het regionale dagblad *De Stentor*.

Abel Tasman, geboren in Lutjegast in 1603, overleden in Batavia op 10 oktober 1659.
(Foto: Wikipedia)

HOOFDARTIKELN

Een Hoge Heerlijkheid

Klaas de Vries

Het was op 4 oktober dit jaar 350 jaar geleden dat door de Stad Amsterdam de Heerlijkheid Urk en Emmeloort werd aankocht met "alde landen, strandrecht, pachten, recognitien ende andere gerechticheijden".

Hoewel door de Stad Amsterdam aangekocht werd vervolgens een van de regerende Burgemeesters benoemd tot Ambachtsheer. De Amsterdamse rij opende met Andries de Graeff die "Urk en Emmeloort" ontving tot een "Erfeen binnen afters susters kindt niet te versterven, ende altoos te comen op den oudsten ende naesten, alzoo wel van manhooft als van wijfhoofde". Voor Amsterdam waren deze oude feodale regels van vererving zonder betekenis. De Stad zelf was eigenaar en een van de Burgemeesters werd benoemd tot "hulder". Op zijn naam werd de Heerlijkheid verleid en bij zijn dood moesten de verschuldigde hofrechten en heergewaden opnieuw betaald worden aan de Leenheer de Staten van het Gewest Holland als opvolger van de voormalige Landsheren, de Graven van Holland.

De Heerlijkheid Urk en Emmeloord (Emmeloord lag op het noordelijke deel van het eiland Schokland) was evenwel niet zoals de Amsterdamse geschiedschrijver Jan Wagenaar het noemde een Ambachtsheerlijkheid. Nee, de eilanden in het midden van de Zuiderzee waren een *Hoge Heerlijkheid*. Een zelfstandig staatje met eigen wetten en rechtspraak. De Heer of Vrouwe van de eilanden bezat het zogenaamde *Hoge Halsrecht*. Zij mochten over de onderdanen de doodsstraf uitspreken, het hoogste soevereine recht. De Heer of Vrouwe bezat verder *Hoge Rechten* als het bijeen roepen van de standen of staten van de Heerlijkheid om zo gezamenlijk het bestuur te regelen en verder de Vorstelijke rechten van diplomatie, met dit laatste werd bedoeld de briefwisseling tussen de Heer of

Klaas de Vries is geboren op Urk en woont thans in Amsterdam. Hij is historicus en heeft o.a. gepubliceerd over de Nederlandse Zeevisserij en over de geschiedenis van Urk.

Vrouw en de onderdanen, die was geheim en beschermd.

Keizer Otto I

De geschiedenis van de eilanden in het midden van de Zuiderzee was ouder en voornamer dan die van de Stad Amsterdam die in 1660 eigenaar werd. Keizer Otto I de stichter van het Middeleeuwse Europa stond als Keizer ook aan de wieg van de geschiedenis van Urk. Op 29 juni van het jaar 968 zegelde de Keizer van het Heilige Roomse Rijk, in zijn paleis te Pistoia in Toscane, de oorkonde waarbij hij het keizerlijke leen "de helft van Urck in Pago Salland" in eigendom overdroeg de Abdij van Elten. De andere helft van het Keizerlijke domein was twee jaar eerder in 966 in leen gegeven aan het Benedictijnerklooster St. Pantaleon in Keulen.

Met de schenking van de Keizer aan de Abdij van Elten begon in bestuurlijk opzicht de geschiedenis van Urk en Emmeloord. Een bestuurstraditie derhalve tot op de huidige dag!

*De tombe van Keizer Otto I in de Dom van Maagdenburg.
(Bron: Wikipedia)*

Maar nog eerder dan in de oorkonden van Keizer Otto I werd Urk al vermeld: Everard I "De Saks" Markgraaf en Dux – Hertog – van Friesland

(881-898) ontving rond het jaar 890 van Keizer Arnulf uit het Huis der Karolingers ondermeer rechten om belasting te heffen op de helft van Urk. Het eiland behoorde in die tijd al tot de belangrijke Koninklijke domeingoederen van het Karolingische Huis. De aloude dynastie van Keizer Karel de Grote.

Het was dit leen van Everard de Saks, de ene helft van Urk, wat ongeveer 80 jaar later in 968 door Otto I geschonken werd aan de Abdij van Elten.

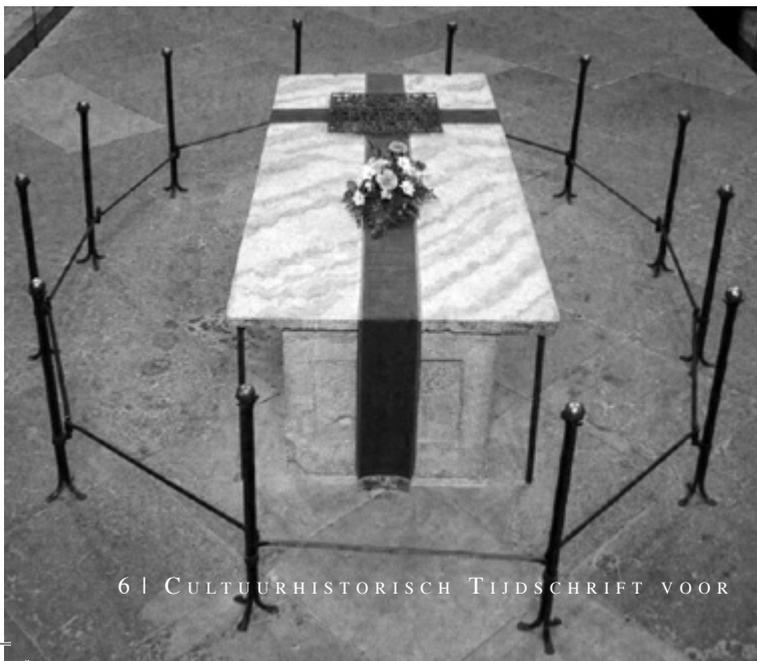
De andere helft van Urk is rond 889 bezit van Gardolf, Graaf in Friesland. Graaf Gardolf stamde uit het oude Friese Koningshuis, de dynastie van Koning Radboud. Hij behoorde dus tot de voornaamste inheemse adel en was vermoedelijk een broer of neef van Graaf Gerlof de stichter van het Hollandse Gravenhuis.

Met Graaf Gerlof en Hertog Everard I de Saks speelde Graaf Gardolf een belangrijke rol in het teruggedrijven van de Noormannen uit deze streken.

In 880 vervulde hij samen met Graaf Gerlof een gezantsschap naar Keizer Karel de Dikke in Worms. Zowel Graaf Gardolf als Hertog Everard I de Saks waren betrokken bij de beruchte moord op Godfried de Noorman in 885. De laatste was een Deense koningszoon die delen van Friesland had veroverd en die daardoor een groot gevaar vormde voor het rijk van de verzwakte Karolingers.

Als beloning voor de moord op Godfried de Noorman kregen Graaf Gardolf en Everard I de Saks ieder een helft van Urk in leen van Keizer Karel de Karinthier.

Urk was voor Graaf Gardolf het enige bezit. Hij zal op Urk een *Grangia* of *Curtis*, een versterkt Hof met landerijen, hebben bewoond.

Wij kunnen hem zondermeer de eerste historisch bekende Urker noemen. In tegenstelling tot de Hollandse Graaf Gerlof stichtte hij evenwel geen Grafelijke dynastie op Urk. Hij verdwijnt na enige tijd weer in de geschiedenis. Zijn bezittingen, de andere helft van Urk, worden in 966 als leen door Keizer Otto I geschonken aan het St. Pantaleonklooster te Keulen.

De abdij van Elten

Het vrouwenklooster de Abdij van Elten verkreeg onder de opvolger van de Keizer, zijn zoon Otto II, de status van Rijksstift. De Abdis van Elten bezat nu de rang van Vorstin in het Heilige Roomse Rijk en was betrokken bij de keizerskeuze. De Dames van Elten behoorden tot de Europese aristocratie van die tijd. Gelijk met Urk werd ook Naardingerland, het huidige Gooi, door de Keizer aan de Abdij van Elten overgedragen. De schenking van deze Lenen was een onderdeel van de politiek van de Keizer om ook de Kerk bestuurlijk aan zich te binden. De Erfgooiers en de Urker Landerskerk herinneren nog aan deze oude gedeelde geschiedenis. Beiden vertegenwoordigingen van de oerfamilies in deze Koninklijke Lenen kenden het eigendomsrecht van het gewas. Rechten van eigendom derhalve voor de eigen stam of sibbe die teruggingen op het oude Saksische recht waarbij niet eigendom van de grond maar de opbrengst, het gewas, het belangrijkste recht was.

Hoewel gestegen in status kreeg het Stift van Elten moeite om haar autoriteit in deze gewesten af te dwingen. In 1280 droeg Abdis Goedele of Godelinde van Elten in eeuwigdurende erfpacht haar Soevereine Rechten over Urk en Naardingerland over aan Floris V de

Graaf van Holland. Jaarlijks moest hiervoor aan de Abdij van Elten 25 Utrechtse ponden worden betaald. Voor de heerlijkheid Urk en Emmeloord werd later een bedrag aangehouden van 4 1/2 Franse Kroon. Jaarlijks te betalen op St. Maartensavond (tien november). Wee degene die niet betaalde tot aan het Hof van de Paus in Rome werden deze kerkelijke Eltense rechten geclaimd. Wie niet betaalde kon de Pauselijke Ban vrezzen!

Voor het laatst in 1806 werden door de Domeinen van Holland deze cijns gelden aan de Abdij van Elten betaald. Napoleon maakte in dat jaar een einde aan Het Heilige Roomse Rijk en aan het systeem van de Kerkelijke Rijksgoederen. De laatste binding tussen Urk en Emmeloord en de Abdij van Elten, maar ook met de Keizer van het Heilige Roomse Rijk als hoogste Leenheer, kwam toen pas tot een einde.

Voorname en invloedrijke families hebben in de middeleeuwen "Urk en Emmeloort" in leen gehad. De eilanden waren niet alleen van belang als baken voor de scheepvaart van de Hanzesteden rond de Zuiderzee. Ook het boerenbedrijf op de eilanden was belangrijk. De Urker boter was een gewild artikel en werd via de markten

Eltenerberg met de Abij rond 1820 vlak voor de volledige afbraak. Alleen de Stifkerk is bewaard gebleven.

*Oude prent over
Schokland en Urk te
vinden op
www.europeana.eu*

van Elburg en Kampen verhandeld tot aan Keulen aan toe.

Door het verder inbreken van de Zuiderzee werd veel land van de beide eilanden afgeslagen waardoor de bestaansmogelijkheden sterk werden beperkt.

Rond het midden van de 16e eeuw kwam de visserij op als bestaansbron. De handelsvrede in het Bourgondische Rijk onder Keizer Karel V, de rijke haringvangsten in het Val van Urk en de opkomst van Enkhuizen als stapelmarkt voor de gerookte bokking, dit alles had tot gevolg dat de Urkers van boeren vissers werden.

Het licht op Urk

Al in 1617 had de vroedschap van Amsterdam op het eiland Urk een vuurboet of vuurtoren laten bouwen. Het hooggelegen eiland had sinds mensenheugenis een bakenfunctie vervuld op de Zuiderzee.

Zonder de vuurtoren bij nacht en de toren van de kerk van Urk als baken overdag zouden de vele schepen naar de Stad groot gevaar lopen vast te lopen op de ondiepten van het Enkhuizerzand.

Het vuur van Urk werd door Amsterdam zo belangrijk geacht voor haar scheepvaart dat door de vroedschap besloten werd het kolenvuur van Urk dag en nacht en onder alle omstandigheden te laten branden.

Driemaal moest door Amsterdam het vuur van Urk landinwaarts verplaatst worden. In 1662 werd de toren uiteindelijk gebouwd op de huidige plaats. Het was tevens een van de eerste maatregelen die de Stad als nieuwe eigenaar nam.

De laatste adellijke Heer van de Heerlijkheid Joan van de Werve liet in 1658 de Stad Amsterdam weten

dat hij genegen was de leenrechten op de beide eilanden aan Amsterdam te verkopen.

Van der Werve behoorde tot een familie die trouw was gebleven aan de oude Roomse Moederkerk en die daardoor in de Noordelijke Nederlanden haar invloed zag verminderen.

De jonker trok zich terug op zijn bezittingen in de Zuidelijke Nederlanden.

Amsterdam

Op 4 oktober 1660 kocht de Stad Amsterdam de Hoge Heerlijkheid "Urk ende Emmeloort" voor veertienduizend Hollandse gulden. De cijns gelden aan de Abdij van Elten werden door de Stad in 1661 voor de eerste maal betaald. De inkomsten over 1660 kwamen Amsterdam direct toe.

Op zondagmorgen 21 augustus van het jaar 1661 gingen de Burgemeesters van Amsterdam aan boord van het Burgemeestersjacht bij het krieken van de dag voor anker op de rede van Urk. Volgens de oude feodale traditie hield men de "Blijde Incomste" in de

Heerlijkheid. Rechten en Costumen tussen Heer en onderdaan werden nu opnieuw bevestigd.

Aan boord van het Staatsiejacht waren de Burgemeesters Schaepe, heer van Kortenhoef, Cornelis Witsen, commissaris van de vuurboeten, en mr. Andries de Graeff de nieuwe Sterfheer van de Heerlijkheid. Verder waren aan boord de secretaris van de Stad Amsterdam. Cornelis de Vries en de onderdirecteur van de Stadswerken Gerrit Swanenburg samen met de landmeter Cornelis Danckertsz.

De Urker schout en zijn vijf burgemeesters verwelkomden het hoge gezelschap aan boord van het Staatsiejacht. Daarna werden de Amsterdamse Heren door de Schout van Urk ontvangen in het Herenhuis op het eiland en werd door de bevolking van Urk de nieuwe Ambachtsheer ingehuldigd.

De Schout en de burgemeesters van Urk en de bevolking van het eiland waren ondanks pogingen tot reformatie door de Staten van Holland en de classis van Enkhuizen, vrijwel allen nog trouw gebleven aan het voorvaderlijke Katholieke geloof. In 1600 was er door Vrouwe Barbara van Essensteijn nog een nieuw Rooms kerkje op Urk gebouwd.

Allen beloofden nu evenwel ook "Getrouwigheid ende gehoorsaemheid" aan de nieuwe Gereformeerde Amsterdamse Overheid.

Het gezelschap hoorde in de nu officieel Publieke Gereformeerde Kerk de predikatie van dominee Richardus a Land-Werven, de Urker predikant. Deze zal nu voor het eerst een volle kerk hebben gehad!

Het werd door de Amsterdamse Heren aan het Roomse eilandbestuur van Urk wel op vriendelijke wijze te verstaan gegeven dat de Heren met betrekking tot de electie van het bestuur zoals dat in de Stad ook de gewoonte was, liever

leden uit de Gereformeerde Publieke Kerk verkozen.

Na de kerkgang werden de Schout en de Urker burgemeesters samen met de predikant uitgenodigd om aan boord van het Burgemeestersjacht het "Noenmaal" te gebruiken. Na de vermoedelijk smakelijke maaltijd keerden de Urkers terug naar hun eiland en gingen de Amsterdamse Heren onder zeil om ook Emmeloord te visiteren. Het bezoek was voor het gevoel van de Urkers goed afgelopen.

Andries de Graeff

Andries de Graeff, de nieuwe Ambachtseer behoorde tot de machtige familie de Graeff die samen met de familie Bicker in Amsterdam de lakens uitdeelden. De nieuwe Heer van Urk behoorde religieus tot de rekkelijke richting. Op zondag kerkte hij bij de Remonstranten na enkele aanvaringen met de orthodoxe predikanten in de Stad. Onder zijn bestuur konden de Urkers hun oude Roomse geloof behouden, hoewel de Publieke kerk en het bestuur op het eiland Gereformeerd dienden te zijn. Er bestond in de Republiek der Verenigde Nederlanden geen vrijheid van Godsdienst maar wel vrijheid van geloof.

Wanneer in 1672 na de inval van de Fransen de Prins van Oranje in zijn waardigheid als Stadhouder wordt hersteld volgde er ook in Amsterdam een aflossing van de wacht. Oranjegezinde regenten kwamen nu op de Regeringskussens in plaats van de oude Staatsgezinde aristocratie. Het "Magnificat" kwam nu in handen van Gilles Valckenier, een overtuigd calvinist.

Hoewel officieel geen Heer van Urk en Emmeloord, was hij wel degene die alle besluiten met betrekking tot de beide eilanden nam. Andries de Graeff bleef officieel nog steeds Sterfheer

Visser van het eiland Schokland.

Oude prent. Bron: www.europeana.eu

Vissersgezin. Bron:
www.europeana.eu

*Foto van
Oud Emmeloorder
Louwe de Boer.
Hij was een van de
laatst die nog in
de oude Schokker
klederdracht
liepen. De foto is in
Volendam genomen.*

*Veel Katholieke
Emmeloorders zijn
daarheen verhuisd
na de ontruiming van
Schokland in 1859.*

maar had geen bevoegdheden meer over Urk en Emmeloord Gilles Valckenier benoemde een Gereformeerde schout op Urk en probeerde op alle mogelijke wijzen de uitoefening van Roomse religie in het regeringsgebied van Amsterdam tegen te gaan.

Priesters werden opgesloten in het Amsterdamse spinhuis en de uitoefening van de Roomse eredienst werd vrijwel onmogelijk gemaakt. Voor Urk had dit alles tot gevolg dat de bevolking langzaam gedwongen werd losgeweekt uit de oude Katholieke geloofstraditie. Het duurde evenwel nog enkele generaties voordat Urk een volop gereformeerde gemeenschap was. Emmeloord evenwel bleef ondanks sterke druk overwegend Rooms-Katholiek.

Urk en Amsterdam

Naast het religieuze aspect speelde ook in het bestuur van de eilanden Amsterdam een belangrijke rol. Gelijk als in de Stad zien we ook op Urk in de 18e eeuw de opkomst van een familie-aristocratie.

Enkele Urker families, die van oudsher al een bestuurstraditie bezaten, eigenden zich de publieke Ambten toe. De belangrijkste functie het Schoutsambt werd door een tweetal families geclaimd. Dit was ook het meest profijtelijke Ambt. Doordat de Schout recht had op een gedeelte van de strandvond, goederen afkomstig van gestrandde schepen, waren de inkomsten van dit Ambt zeer gunstig te noemen. De Urker families Romkes en Brands bekleedden en bevochten dit ambt afwisselend naar gelang de invloed die de families bezaten in het Amsterdamse. De Urkers waren in die tijd al goede netwerkers die wisten hoe het politieke spel in Amsterdam werd gespeeld. Wanneer in de Stad de wet werd verzet, er kwamen andere Heren op de Regeringskussens, dan volgde dit enige tijd later ook op Urk.

De familieleden van Schout Cornelis Romkes (1748-1779) hadden hun contacten bij de Oranjegezinde partij in de Stad, terwijl de familie van Schout Klaas Pietersz. Brands (1779-1795) aanleunde tegen de Staatsgezinde regenten. De jaren 1672, 1748, 1787 en 1795 waren niet alleen in Amsterdam maar ook op Urk revolutiejaren. Het waren belangrijke en invloedrijke Burgemeesters die door de Stad benoemd werden tot Ambachtsheer van Urk en Emmeloord. Na Andries de Graeff waren dit om de belangrijkste te noemen; Jacob Hinlopen, Nicolaas Witsen, Jan van de Pol, Willem Munter, Willem Gideon Deutz, Daniel de Dieu, Hendrik Hooft Danielsz, en Jan Elias Huydecooper van Maarsseveen.

De Amsterdamse Heren gingen jaarlijks op inspectiereis met het Burgemeestersjacht naar de eilanden. Voor de Burgemeesters en hun gezelschap waren dit meestal plezierreisjes.

Klaas Brands, Schout van Urk van 1779-1795, trakteeerde dan zijn Amsterdamse gasten op "Witte Wijnen ende Schellevischen" zo kunnen we nu nog lezen in de verslagen die van deze 'tourtjes' werden gemaakt. Het werkelijke werk werd evenwel gedaan door de beambten van de Stad. De achtereenvolgende directeuren van het Fabrieksambt van Amsterdam, die de zeekeringen inspekteerden en zorgden voor het onderhoud. Maar ook de commissarissen van de Amsterdamse pilotage kwamen regelmatig op Urk tijdens hun rondreis in het voorjaar en in het najaar na de stormen om de vuurbaak en de zeekering rond de Vuurbaak op het eiland te inspecteren. Tussen de Schout Klaas Brands en Samuel Creutz, directeur van het Fabrieksambt van Amsterdam, en Jacob Hooft, commissaris van de Pilotage en oomzegger van de Sterfheer Hendrik Hooft, bestond een vriendschappelijke relatie die veel voor de instandhouding van het eiland Urk heeft betekend. De herbouw van het Kerkje aan de Zee in 1786 was zondermeer aan al deze goede verhoudingen te danken. Met Samuel Creutz als architect en Jacob Hooft als pleitbezorger voor de gelden werd in de meimaand van het jaar 1786 de eerste steen gelegd voor dit Amsterdamse kerkje op Urk door de Schout van het eiland uit naam van de Ambachtsheer Hendrik Hooft Danielsz. De door de Stad geschonken gedenksteen boven de ingangdeur getuigt nog steeds van de verhoudingen die toen in het Ancien Regime tussen Urk en Amsterdam bestonden.

Na de vierde Engelse oorlog gaf Amsterdam de Heerlijkheid terug aan de Leenheer de Staten van Holland en Westfriesland. De kosten van onderhoud van de eilanden werden door de Stad te hoog bevonden.

Het afscheid

De laatste Ambachtsheer namens Amsterdam was Jan Elias Huydecooper van Maarsseveen. Op 27 april 1792 schreef hij het Urker bestuur een afscheidsbrief waarin hij weemoedig terugblikte op de gedeelde geschiedenis tussen de Heerlijkheid en de Stad Amsterdam, "beveele ik Ulieden in de bescherming en gunste van Godt almachtig en blijve met alle toegenegenthey, Eerzaame vroom Ulieder dienstwillige en goede vriendt J.E. Huydecooper".

Zou de laatste Ambachtsheer nog gedacht hebben aan die stoere Urker vissers die zich bij hem lieten ontbieden na een heftig conflict dat was ontstaan na de stranding van een koopvaarder op de gronden van Ameland.

De Urkers hadden hem eerst geschreven; "Edelemogende Heer Wij hebben onse Oudvaaderen gevraagd over die Rechten van Ameland en die seiden Wij Urkers zijn Vrije Lied en die de Zee bevaaren en daar geen rechten over kennen van Heeren of Vorstinnen."

Het waren bijkans revolutionaire woorden in deze tijd van het Ancien Regime, een tijd waarin Heren en Vorstinnen het juist wel voor het zeggen hadden.

Een tekening van een jonge vrouw in Schokker klederdacht van de hand van Otto Eerelman. Bron: www.europeana.eu

De wapenschilden boven de toegangsdeur van het Kerkje aan de Zee te Urk. Rechts – de twee aangekleefde zwanen – het oude Wapen van de Heerlijkheid Urk en Emmeloort. Verder die van Amsterdam, Hendrik Hooft en het Gewest Holland. Bron: Herv. Kerk Urk.

*De Stifkerk van
Hoch Elten het enige
wat over is gebleven
van het oude
Damesstift.
Foto: Klaas de Vries*

*Het portaal van de
Stifkerk Hoch Elten.
Foto: Klaas de Vries*

Een conflict was ontstaan over door de Urkers geborgen goederen uit een Deens schip dat was gestrand op de gronden van Ameland. De Vorstin van Nassau als Vrouwe van Ameland had ooit de rechten van zeevond voor Ameland als heerlijk recht verworven. De goederen werden dus opgeëist door de Baljuw van Ameland. Deze beschuldigde de Urker vissers zelfs van zeeroverij. De eilanders evenwel beriepen zich op het recht van de vrije zee.

De goederen waren geen strandgoederen maar waren op de gronden van Ameland, dus op zee geborgen. De Urkers weigerden de goederen terug te brengen naar Ameland en beriepen zich op hun Amsterdamse Heer als scheidsrechter in dit conflict.

*Schilderij van
Jac. F. de Jong
met een afbeelding
van een jong
vissersgezin.
Bron: [www.
europeana.eu](http://www.europeana.eu)*

Huydecooper voelde mee met zijn Urker onderdanen en begreep wel dat hij deze stoere vissers met de nodige diplomatie moest benaderen. Na veel heen en weer geschrijf en bemiddeling door Jacob Hoofft lukte het hem de Urkers zover te krijgen dat ze de goederen terug zouden brengen evenwel tegen een ruime vergoeding te betalen door de Baljuw van Ameland. De Urker vissers waren totaal niet onder de indruk van al die Hoge Heren. Zij zagen zichzelf als vrije lieden, trots, zelfstandig en vrij. De oude Saksische vrijheden waarbij de eigen stam zichzelf regeerde waren na 1000 jaar nog springlevend. Bewoners van een eigen staatje in het midden van de Zuiderzee, de Hoge Heerlijkheid Urk en Emmeloord.

Urk en Amsterdam zijn al weer lange tijden bestuurlijk gescheiden. Toch is op Urk tot op de huidige dag iets blijven bestaan van die oude Amsterdamse traditie van handel en scheepvaart.

De Urker vissersvloot behoort nu tot de belangrijkste in de Europese Unie. De Urker vishandel, zoals eenmaal de handel van de Amsterdamse kooplieden, verkoopt zijn producten over de gehele wereld.

###

De jongensdroom van een dominee

Henk Teeuwen

Ook ik behoor tot hen die ooit als jongen ervan droomden een echte archeologische vondst te doen. Enigszins jaloers luisterde ik dan ook naar een Achterhoekse boerenman uit mijn tweede gemeente die een stenen vuistbijl had gevonden.

Dankzij die oude jongensdroom kan ik het nooit laten met een schuin oog opzij te kijken naar een pas geploegde akker. Je kunt nooit weten. Land jaar in jaar uit geploegd geeft immers zo nu en dan zijn schatten prijs en naar die schat ben ik altijd blijven zoeken.

Nog niet lang geleden werd om Schokland een natte zone gecreëerd om het oude eiland voor de toekomst te bewaren. Ik ging een kijkje nemen bij de graafwerkzaamheden en vond op die stille avond daar bij wat ooit de Zuidert heette wat scherven en verweerde stukjes glas. Maar nog was dat niet genoeg om de honger van mijn jongensdroom te stillen.

Dat geschiedde pas toen ik op een zondagmiddag van mijn welverdiende zondagsrust genoot en terugfietste richting Emmeloord.

We kwamen van Schokland waar we van het licht over het Ketelmeer en de gastvrijheid van Van der Werff genoten hadden en – jawel – ik zat weer eens schuin op de fiets want het land was nog maar juist geploegd.

Daar lag hij.

Hij was rond en buitengewoon zwaar en de fietstas is sindsdien uit zijn vorm gezakt. Natuurlijk belde ik zo gauw ik kon met het *Nieuwland Erfgoed* en daar verbonden ze mij door met de archeoloog Dick Velthuisen die zich op dat moment op *Brennels Buiten* bevond bezig een oude Zuiderzeekogge op te graven. Ik erheen. Het ronde voorwerp was inderdaad een echte kanonskogel! Mijn dag kon niet meer stuk.

Zo kwamen jongensdroom en werkelijkheid bij elkaar en na een weekje in de lijnolie is mijn kogel klaar voor hergebruik maar daar moet u niet op rekenen. Hij heeft een ereplaatsje op mijn studeerkamer in de schaduw van de dogmatiek van Karl Barth.

Eens – heb ik Dick Velthuisen beloofd – lever ik hem af bij het depot in Lelystad. Alhoewel, als ik hem geloven mag, hebben ze daar meer dan genoeg kogels.

###

Henk Teeuwen is predikant bij de SOW-gemeente in Emmeloord.

Foto van de vondst thuis op de boekenplank

Over de historie van de gezondheidszorg

Wim Lanphen

Vanaf 1981 was ik betrokken bij de opbouw van GGD Flevoland. Ik raakte in die tijd daardoor sterk geïnteresseerd in de historie van de zorg in het nieuwe Flevoland.

Inleiding

In 1992 werd ik belast met de coördinatie van de bestrijding van de toenmalige polio-epidemie in Flevoland en werd toen ook geconfronteerd met de bijzondere bestrijdingsaspecten op Urk. Dat leidde tot een verdieping van mijn interesse naar de historie van de zorg in onze provincie. De laatste jaren heb ik mij dan ook wat verder georiënteerd in de oude zorg op de vroegere twee eilanden. Het lijkt mij leuk om in enkele artikelen in de komende edities van *De Vriendenkring* in te gaan op de historie van de zorg op Urk en Schokland en op hun relatie met de zorg zoals die thans in Nederland bestaat.

*Beeld van het Ketelmeer vanuit Ketelhaven in de richting van de Ketelbrug.
Foto: Wim Lanphen.*

De afgelopen periode ging mij overigens opvallen dat de kennis over de oude zorg op de eilanden Urk en Schokland erg fragmentarisch is en veel bronnen kent die ieder weinig

bespreken. Googlen levert erg veel op en is ook erg leuk: het is een soort ontdekkingsreis. Ik heb dan ook besloten om geen fraai verantwoord wetenschappelijk verhaal te gaan maken, maar u mee te nemen op een Google reis. Je moet bij Google wel ergens starten. Ik deed dat uiteraard zou ik zeggen, bij de epidemieën. In deze editie geef ik een voorbeeld van bemoeienis van Amsterdam met Urk. De relatie van Amsterdam tot Urk en Schokland is vele malen in dit blad en elders beschreven. Het oude Kerkje aan de Zee op Urk draagt niet voor niets het Amsterdams wapen boven de deur. De band wordt meestal besproken in relatie tot machtsstrijd, graven en Heren, et cetera. Zelden wordt er bij stilgestaan dat de provincie Noord-Holland en de gemeente Amsterdam ook een taak op het gebied van de volksgezondheid hadden voor Urk tijdens de perioden dat deze provincie en gemeente over het eiland heersten. Die taak werd vooral heel duidelijk als besmettelijke ziekten als de tuberculose rondwaarden, en dat was tot in de jaren dertig van de vorige eeuw heel frequent het geval. De relatie van Amsterdam met ons gebied leidde in de dertiger jaren van de vorige eeuw tot plannen van Amsterdammers voor de gezondheidszorg in de nieuwe polders. Het denken

over eugenetica in het betreffend tijdgewricht zou bijna een gevaar zijn geworden dat zijn weerga niet zou kennen. Gelukkig liep het goed af. Opgravingen werden weer begraven. In deze *Vriendenkring* zoals gezegd een artikel over epidemieën. In de volgende editie komt een artikel over

de eugenetica. Zijdelings tik ik alvast de plannen van Tuntler en Wassink aan. Graag houd ik me aanbevolen voor kritiek en opmerkingen, bijdragen en tips. Om de fragmentarische kennis te kunnen gaan bundelen.

###

Bezoek van artsen aan de eilanden

Wim Lanphen

Een hobby van mij met een sterke relatie naar historie en landbouw is de oude rietgedekte hooiberg. Hooi en hooibergen spelen onder meer in de schilderkunst een grote rol (bezoek eens www.hayinart.org). Door de vraag of op de eilanden hooibergen bestonden kwam ik in 2003 op het spoor van een schilderij waarbij een Amsterdamse arts op Urk aankwam. Mij ging het allereerst om de plankbedekte (tegen brand) hooiberg die achterin het tafereel was geschilderd. Maar toen raakte mij de naam van de betreffende arts. Ergens had ik in een bibliotheek van Nieuw Land Erfgoed over hem gelezen. Moest ik daar nu weer gaan zoeken? Maar op een Urker site zou hij ook vast te vinden zijn. En dat klopt. Op een Urker portal vond ik een verwijzing naar de website van Jelle van Sloten (www.urksfruit.nl). Daar trof ik het volgende artikel aan dat de relatie zorg – Amsterdam – Urk – epidemieën bevestigt (dank aan Jelle van Sloten): *In 1844 breekt op het eiland Urk een epidemie uit. Een kind, dat in Amsterdam had gelogeed, werd besmet met kinderpokken en nam deze*

ziekte mee naar het eiland. In het begin leek het geval niet ernstig. Er werden dan ook geen voorzorgsmaatregelen getroffen. Door deze onvoorzichtigheid waren de gevolgen catastrofaal. De dood zweefde over 'de bult' (het eiland werd en wordt zo genoemd) en vond z'n eerste slachtoffer op 4 november 1844. De winter viel vroeg in en langzaam geraakte het eiland in een hachelijke situatie.

Veel vissers raakten besmet en aangezien de geneesheer van Urk P. Musch eveneens erg ziek was, kon er niet veel gedaan worden aan bestrijding van de epidemie. De burgemeester van Urk, Pieter Nentjes, stuurt op 21 december een commissie van Urkers over het ijs naar Haarlem, die de nood klaagt bij de gouverneur van de provincie. De gouverneur wijst de jonge dokter Cornelis Heynsius uit Amsterdam aan om naar Urk te gaan en aldaar de ziekte te bestrijden. De reis van de dokter, vergezeld van de commissie, gaat per slee via Kampen over Schokland naar Urk.

De slee bereikt op oudejaarsdag 1844, 's morgens om 11 uur, het eiland. De jonge dokter begint met de

Wim Lanphen is sociaal geneeskundige bij GGD Flevoland, amateur fotograaf en historisch breed geïnteresseerd in Flevoland. Agrarisch erfgoed en dan vooral de hooiberg hebben ook zijn belangstelling.

*Vreemden in de haven van Urk.
Foto: Wim Lanphen*

bestrijding van de ziekte, maar dit valt nogal tegen. Hij krijgt te maken met de vooroordelen die onder de bevolking leven ten aanzien van het inenten. Vooral de afgescheidenen hebben bezwaren hiertegen. Het gelukte Heynsius uiteindelijk toch om Jacob Nentjes en zijn oom, burgemeester Pieter Nentjes, die eveneens met de afgescheidenen sympathiseerde van de noodzaak van inenten te overtuigen. Op 27 januari schreef dokter Heynsius naar huis: 'Veel last heb ik tegen de inenting gehad doordien de afgescheidenen – die hier alleen nagenoeg zijn, en nagenoeg gene andere – er zeer tegen zijn, vooral ook de dominee der afgescheidenen (bedoeld wordt Jacob Nentjes, maar deze was nog geen dominee) en de burgemeester. Beiden zijn echter thans van het geoorloofde overtuigd'.

Aha, rond 1840 had Urk dus een geneesheer: P. Musch. Het verhaal vertelt niet of ook Schokland dat jaar bezocht werd door de kinderpokken. Maar wie de woorden *kinderpokken* en *Schokland* intikt op Google komt absoluut op de site van Roelie Spanjaard-Visser uit Drachten. Op haar zeer bezoekwaardige site

(www.spanvis.nl) treft u een gelijk verhaal aan als bovenstaand, maar met wat meer details. Het is wat moeilijk vinden. Kies in het hoofdmenu voor Friesland en zijn historie, dan voor Plaatsen rond de Zuiderzee en dan voor: Een tocht over de Zuiderzee in de winter van 1844-1845. En pats: het betreffende schilderij. Heynsius wordt vervolgens uit een brief geciteerd. Hij vermeldt dat hij bij de geneesheer van Schokland heeft gelogeed op zijn reis naar Urk. Overigens had hij nooit gedacht dergelijke mensen als een arts en vrouw op zoo en armoedig eiland te zullen treffen! Terloops noemt Heynsius ook nog het bestaan van de chirurgijn op Urk, waar hij bleef logeren.

Interessant is in deze context ook de kroniek van Harm Smit, die tot 1940 ambtenaar op Schokland was. Toentertijd zaten er drie gezinnen op Schokland. Hij beschreef hoe in 1940 de winter hard toesloeg en vele schepen in de havens vast kwamen te zitten in het ijs. Vrouwen en kinderen gingen aan land en werden ondergebracht. Behalve op de Zuidpunt. Het gezin dat daar in de lichtwachterwoning woonde was ziek: kinderpokken. Dat was de laatste keer dat een besmettelijke ziekte Schokland aandeed. Harm Smit maakt ook gewag van een tweetal bezoeken van Dr. Visser, geneesheer te Lemmer, die in zijn ijsschuitje Schokland bezocht dat jaar.

Met slechts twee websites hebben we dan al weer heel wat geleerd. Voor de geïnteresseerden: met kinderpokken worden niet de waterpokken bedoeld maar de gevreesde echte pokken die nu uitgeroeid zijn. In een volgende *Vriendenkring* zullen we onder meer op de pest, de *Zwarte Dood*, ingaan.

###

Museumexpositie:

‘Kiekjes’ uit de beginjaren

Henk Kloosterman

In 1942 viel de Noordoostpolder droog. De ontginning van het nieuwe land was een enorm karwei. Oneindig veel kilometers sloten en kanalen werden gegraven en duizenden hectares bouwrijp gemaakt. Bij gebrek aan machines was het voor een groot deel handwerk.

Uit het hele land trokken jonge mannen naar de polder. Het moeten die eerste jaren duizenden zijn geweest. Mensen van verschillende achtergrond en pluimage. Velen hadden nog nooit een schop aangeraakt. Het zware lichamelijk werk in het kale landschap viel daarom vaak enorm tegen. De ‘polderjongens’ waren ondergebracht in tochtige, houten barakkenkampen. Dat maakte een verblijf in de Noordoostpolder natuurlijk ook niet echt aantrekkelijk. Het verloop onder de arbeiders was vooral in de beginperiode vrij groot.

De ontginning van de Noordoostpolder is goed gedocumenteerd en in beeld gebracht. Van de werkzaamheden zijn vele honderden foto’s bekend.

De laatste jaren is Museum Schokland in het bezit gekomen van enkele fotocollecties uit de beginjaren. Die verzamelingen bestaan uit tientallen foto’s. Ze zijn geschonken door oud-arbeiders die vlak na de drooglegging in de Noordoostpolder hebben gewerkt. De kwaliteit van de plaatjes loopt zeer uiteen. Een aantal heeft de tand des tijds niet geheel vlekkeloos doorstaan. De meeste zijn ‘amateurkiekjes’. Ze werden voor het thuisfront geschoten of waren als eigen tastbare herinnering bedoeld. Andere zijn duidelijk door een meer professionele fotograaf gemaakt. Deze privéfoto’s zijn zeer bijzonder. Ze geven samen een heel persoonlijk en soms aandoenlijk inkijkje in het

arbeidersleven van alledag. Verder was een eigen fototoestel toen een vrij kostbaar bezit. Uitgebreide privéverzamelingen zijn dan ook relatief schaars.

Op 12 november werd bekend dat de Noordoostpolder door Nederland wordt genomineerd voor een plaatsje op de prestigieuze Werelderfgoedlijst van Unesco. Deze voordracht geeft de foto’s uit de beginjaren van de polder een extra toegevoegde waarde.

Het is tevens een erkenning voor al diegenen die met hun hoofd of met hun handen de Noordoostpolder hebben vormgegeven.

De expositie ‘Tijdbeeld cadeau!’ bestaat uit een prachtige selectie foto’s gemaakt door mensen die letterlijk met hun voeten in de modder aan de opbouw van de polder hebben meegewerkt.

Tot eind april 2011 te zien in Museum Schokland.

###

*Museum Schokland
Geopend: vrijdag,
zaterdag en zondag
Kerstvakantie
geopend, behalve
Eerste Kerstdag en
Nieuwjaarsdag.
www.schokland.nl*

*Arbeiders
tijdens de vroege
ontginning van de
Noordoostpolder.*

DE VRIENDEKRING | 17

Johannes Adamus Crebas

Aaldert Pol

De naam Crebas is sinds jaren een begrip in de Noordoostpolder. Met het verschijnen van de autobiografie van de pater familias Johannes Adrianus Crebas¹ wordt het beeld van de familie een stuk completer. De hoofdpersoon schreef een meeslepend verhaal.

Aaldert Pol was jarenlang docent geschiedenis in Emmeloord. Thans is hij freelance publicist en historicus.

De zoon van een Groninger herenboer uit een der Dollardpolders gaat op avontuur in een gebied dat nog 'woest en ledig' is. Met zijn vrouw Christien van Laar gaat hij de uitdaging aan. Zij had gestudeerd voor landbouwkundig huishoudlerares, hield van (vooral) klassieke muziek, van lezen, van planten, dieren en bloemen. Hij was een idealistische jongen die van het bedrijf, van paarden en van sport hield. Zij waren beiden op vele terreinen actief. Samen hadden ze negen kinderen. De oudste dochter Aya en de jongste zoon Ernst waren nauw betrokken bij het verschijnen van het boek. Op pagina 81 van de autobiografie komt de Noordoostpolder in zicht. Het is het moment waarop de bedrijfsleider van een proefboerderij in Groningen met zijn gezin naar de Noordoostpolder vertrekt.

*Veredelingsbedrijf
"Crueningenhof"
in Bant.*

De boerderij van Crebas

Bron: autobiografie

*J.A.C. Het verhaal
van Johannes Adamus*

Crébas. Uitgeverij

Free Musketeers,

Zoetermeer, 2010.

tel.: 079-3203590,

info@freemusketeers.nl.

De toekomstige Noordoostpolder (NOP) was in 1942 drooggevallen en de inpoldering vorderde gestaag. Er werden kleine uitgiftes toebedeeld aan pioniers, die van tevoren de opdracht

1 J.A.C. Het verhaal van Johannes Adamus Crébas, geboren op 4 september 1919 in de Kroonpolder. Uitgeverij Free Musketeers, Zoetermeer, 2010 (De naam Crebas, oorspronkelijk zonder *accent aigu*).

kregen om een jaartje praktijk te doen op het oude land. De polder kende aanvankelijk alleen maar grootschalige landbouw. De eerste vrije verpachting was in 1950, dat betekende dat je kon solliciteren op een boerderij in de NOP. Met veel interesse had ik destijds de cursus van A.P. Minderhoud aan de universiteit

VEREDELINGSBEDRIJF

„Crueningenhof“

BANT NOORDOOSTPOLDER

van Groningen gevolgd. Christien leek het ook wel wat. Er was veel belangstelling voor een voorlichtings-bijeenkomst in de Noordoostpolder, in het voormalig kamp Schoterbrug aan de Lemstervaart-Schoterweg. Het ging om bedrijfstypen van de grootte van 12, 24, 36 en 48 hectare. Er waren in totaal 4000 sollicitanten voor in totaal 268 boerderijen, waarvan een beperkt aantal van het grootste type (48 hectare). Op een open dag in kamp Schoterbrug konden we informatie krijgen. Christien en ik bezochten de bijeenkomst, samen met mijn ouders. Onvoorstelbaar: de weidse ruimte en het kale landschap, met hier en daar een ontginningboerderij aan het begin van een weg. En dan de diversiteit van de deelnemers. Op de heenweg zaten we 's morgens om 7 uur in de buurt van de Dieverbrug (Drenthe) al aan de koffie, waar we een oude dienstkameraad van mijn vader opzochten (uit de periode 1914-1918). Koffie met echte boerenmelk (en vellen) kregen we bij Frits 'de Roker', zoals hij in dienst genoemd werd. Christien en ik zagen het wel zitten om samen met onze kinderen in een nieuw gebied te beginnen. Er moest een levensbeschrijving worden gegeven en de nodige financiële informatie. Zo moest je beschikken over eenderde van het aanvangsbedrijfskapitaal. Je moest allerlei formulieren invullen. Alles bij elkaar moest bij de inschrijving worden voldaan aan ten minste deze voorwaarden:

1. bekend staan als een net gezin;
2. voldoende praktische en theoretische kennis;
3. het echtpaar moest samen minstens 50 jaar zijn en niet ouder dan honderd jaar;
4. kredietwaardig zijn, d.w.z. voldoende kapitaalkrachtig met minstens f 300,- eigen vermogen per hectare;

5. bestuurlijke ervaring hebben, om een bijdrage te kunnen leveren aan de opbouw van de nieuwe maatschappij waarin alles praktisch vanaf de grond opgebouwd moest worden;
6. of specialist zijn op het gebied van rundvee-, varkens- of paardenfokkerij;
7. op het oude land mocht men geen tweede bedrijf meer exploiteren.

Na geruime tijd kregen we onverwacht bezoek van dhr. Lindenbergh, hoofd van de selectiecommissie. Christien en ik hadden een interessant doch pittig gesprek in het kantoor van de proefboerderij. Na afloop kon het voor ons gevoel vriezen of dooien. Ineens deden zich twee mogelijkheden voor om samen opnieuw te beginnen, de Noordoostpolder en Frankrijk...

Het nieuwe land

Enige dagen voor Kerstmis 1950 lag er een grote envelop van de *Directie van de Wieringermeer* op de deurmat. Foute boel, dachten wij, want een boerderij ligt niet zomaar op de deurmat. Zo'n brief had toch aangetekend moeten zijn? Maar toch: tot onze grote verwondering werd een complete boerderij aangeboden van ongeveer 53 hectare met twee mooie uniforme kavels grond (F 72 en F 73). Afslipbaarheid van de grond 37% – in tegenstelling tot Nieuw Beerta van 67% klei. Het kalkgehalte was hoog, ongeveer 9%, maar de grond was humusarm. Pachtwaarde cijfer 90. Een korting van 10% voor de zandwallen voor de uitgegraven Polentocht. Het was een zogenaamde ontginningsboerderij. Een prachtig bedrijf met een grote cultuurschuur en een rieten dak, waarvoor het riet in de omgeving was gesneden. Bij de Polentocht stonden achter op de kavel grote graanmijten van tarwe, klaar voor het dorsen. Een mooi gezicht.

Het bedrijf lag vlak bij het dorp Bant, met als adres Noorderringweg 6. Prachtig, waar hebben wij het aan verdiend, ging het door ons heen. Maar de commissie Proefboerderij keek er niet van op, die vond het geweldig voor ons. Bij een laatste vergadering van het bestuur trakteerden Christien en moeder Van Laar op Japanse kroketten, die ze ingeblikt had meegebracht. Voor de lieden een noviteit en een verrassing op het Oldamster platteland. Dat werd erg gewaardeerd.

Crebas had geen echte boerin getrouwd, maar wel een boerin met romantiek en avontuur in zich. Christien en ik gingen migreren in eigen land. Fantastisch. Het werd een keerpunt in ons leven. Christien was in haar leven al vaak verhuisd.

Ik herinner me mijn eerste bezoek aan de boerderij niet helemaal meer. Ik weet nog wel dat we met de trein naar Meppel gingen - omdat we nog geen auto hadden - en verder met de bus naar Emmeloord. En toen? Ik herinner me dat Elzinga kwam kijken, de oorspronkelijke bedrijfsboer. Hij had er de pest over in dat hij de boerderij niet gepacht had. Hij was bijzonder teleurgesteld. Vanwege de wind had hij op veel plaatsen rietmatten neergezet. Voor f 150,- heb ik de hele boel overgenomen. Bij die overname zaten ook fruitbomen. Het was het niet waard, maar zo was ik van die vent af. Weer thuisgekomen op de proefboerderij hoorde ik dat Ludolf Kloosterboer een boerderij aan de Klutenweg had gekregen. Voor zover mij bekend zeiden ze in het Oldambt, het Finsterwoldegebied, zoiets als 'hij ken hier gain boerderie krieg'n'.

In januari 1951 werden we ontvangen in de grote Beurszaal van 't Voorhuys in Emmeloord. Daar hebben we het pachtcontract getekend. De eerste die me feliciteerde was dhr. H.D. Louwes, chef van de proefboerderij en voorzitter

van de Groninger Maatschappij voor Landbouw. Bij de installatie door landdrost Smeding wees hij erop dat van ons werd verwacht dat we naast het exploiteren van het boerenbedrijf ook een bestuurlijke taak op ons namen. Er was bij de selectie dan ook gelet op bestuurlijke ervaring en betrokkenheid bij de opbouw van de samenleving. Na het tekenen van het contract was er veel werk aan de winkel.

Er brak een drukke tijd aan. Er was personeel nodig. Bij mij meldden Wilte Bruintjes en zijn zoon zich aan, uit Oude Pekela. Hij had eerst bij de vakbond geïnformeerd en was via een medewerker van Nanninga bij ons terechtgekomen. Het was een gouden greep. Hij werd eerste man. Hij moest bij het bedrijf van de familie Schreuder weg omdat de tweede zoon trouwde en op de boerderij kwam wonen. We werden het er snel over eens dat hij de eerste man zou worden. Hij was om zijn zoon Elzo naar het nieuwe land gegaan. Elzo werd trekkerchauffeur. Ze moesten de eerste maanden in kamp Schoterbrug verblijven, omdat de woningen in Bant nog in aanbouw waren. Er stond alleen een bord: hier komt Bant.

Wij betaalden in totaal f 9.000,- voor het hele bedrijf, met een pachtwaarde van 90%. De laatste 10% was vanwege de tochtwallen met zand uit de Polentocht. Later is dit zand afgegraven voor de begraafplaats in Emmeloord. Aanvankelijk leefde bij de PvdA nog de gedachte om de grote bedrijven op te splitsen. Dhr. Louwes stelde me gerust en vertelde dat het niet zo ver zou komen. Door eenderde eigen vermogen kon ik voldoen aan de financiële eisen, ook vanwege de exploitatie van het bedrijf in Nieuweschans, die mijn vader voor me deed. Het leven met het gezin op de proefboerderij ging intussen door. Ik moest leiding geven

Een eerste autobiografie uit de familie Crebas stamt uit juni 2006 en had als titel: Bob Crebas,

Iedere dag vrij, Brennells Media, (2006).

*Vader en moeder
Crebas, Johannes
(te paard, 3 jaar
oud) en Bernhardus,
Beerta, Kroonpolder
(1922)*

*Bron: autobiografie
J.A.C. Het verhaal
van Johannes
Adamus Crebas.
Uitgeverij Free
Musketiers,
Zoetermeer, 2010.*

aan het bedrijf totdat er een nieuwe bedrijfsleider gevonden was. Ik had de jonge warmbloed Erick en van mijn vader nam nog ik drie paarden over. Die werden samen met de paarden van Ludolf Kloosterboer vervoerd. Zijn bedrijf aan de Klutenweg was ook 48 hectare. Ludolf en Koosje waren zo ongeveer de enige mensen in de omgeving die we kenden. Ook nam ik landbouw materiaal van mijn vader over. Vader en moeder hebben me zeer schappelijk behandeld en met twee jaar boeren in de Nieuweschans was het voor mij geen moeilijke start. We konden destijds zelfs met f 10.000,- garant staan voor de bouw van een huis voor bakker Vos. Een verzoek van dhr. Van der Linde, de directeur van de Rabobank.

Bruintjes en zijn zoon Elzo kwamen met het materiaal. Wij logeerden de laatste nacht in Nieuweschans en op 8 maart 1951 namen we afscheid van Groningen. De heer Uffen heeft ons naar de Noordoostpolder gebracht: Christien en Johannes, en de kinderen Aya, Hans en Huib. Christien was in verwachting van Bob. Bruintjes en Elzo verbleven de eerste tijd in kamp Schoterbrug omdat de woningen in

Bant nog niet gebouwd waren. Ze waren meegereden met een van de vrachtwagens van de verhuizing. We moesten in het nieuwe huis flink aan de slag. We keken er wel van op. De muren waren witgekalkt. De kinderen zaten direct onder de kalk zodra ze aan de kalkmuren kwamen. Boven stonden de waterkranen open en het water liep langs de elektriciteitsbedrading in de woonkamer. Het was een chaos. In 1944 was de boerderij half afgebouwd met materiaal van oorlogskwaliteit. Het zag er allemaal wat verwaarloosd uit. Er hadden twee gezinnen in gewoond, de familie Elzinga en de familie van zijn zwager. Een rotstreek om de boel zo achter te laten en ons te pesten, uit jaloezie. Het was fris en winderig weer in de polder. Huib en Hans zeiden na een paar dagen: wanneer gaan we hier weg, het waait hier zo. Inderdaad was er weinig beschutting en de windsingels waren nog klein. In de begintijd waren wij het centrale punt voor de nieuwe pachters, met de stalling van de paarden en voor de opslag van het materiaal. Christien kreeg al snel hulp van Aaf, een schoondochter van Bruintjes.

*J.A. Crebas
gefotografeerd in
de Markehof in
Marknesse door
Aaldert Pol op
9 november 2010*

Wij gingen ons wat oriënteren en werden lid van de belangrijkste organisaties: de Protestantse Landbouwoöperatie, de Rabobank, het boekhoudbureau, de bietencoöperatie Beta. Waar mogelijk waren er drie afzonderlijke organisaties: algemeen, protestants-christelijk en rooms-katholiek. Waar dat niet mogelijk was leverde elk 'geloof' bestuursleden voor de organisatie.

Zeker in het begin was het fijn dat we dicht bij het dorp woonden. We hadden nog geen auto en ook nog geen telefoon. Wel was er een radio. Er waren smalle wegen met daarnaast grote paden voor de rupstrekkers. Later konden de wegen verbreed worden. Er waren zgn. windsingels van populieren om de boerderijen, maar verder waren er geen bomen in het landschap. Maar wat hadden we een mooie boerderij gepacht! Schitterend, ook vanwege het rieten dak. Later hebben we de boerderij op verzoek van dhr. Minderhoud 'Crueningenhof' genoemd – dhr. Van Crueningen was een inpolderaar uit Zeeuws-Vlaanderen en had de Kroonpolder ingedijkt. Deze naam vond Minderhoud beter dan Bantegaheerd.

Bant

Mij werd verzocht om met de gereformeerde Scholtens een noodgebouw van Emmeloord naar Bant te transporteren. Het kon gebruikt worden als kerkgebouw en als ruimte voor bijeenkomsten. De eerste keer ging ik met buurman Hof op de fiets naar de kerk in Rutten. Later kwam er een ruimte vrij bij een boerderij van 12 hectare in de buurt van Creil. Wij zaten op loopafstand van Bant, dat langzamerhand meer op een dorp begon te lijken. Om ons heen lagen boerderijen van 12 hectare. Die waren dicht bij het dorp gesitueerd vanwege het vervoer: ze verwachtten dat deze boeren geen auto konden betalen –

het tegendeel is bewezen. Voor ons woonden Jan Hof uit Overijssel en Jan Munster uit Noord-Holland, naast ons Folkert Alberts uit Noord-Groningen. De eerste twee waren pionier geweest en waren het jaar daarvoor pachter geworden. Grote verschillen waren er in mentaliteit en gewoontes. Wel een aardig slag volk.

In de autobiografie kan men het vervolg lezen van het reilen en zeilen van de familie. Het is een boeiend verslag van hun aandeel in de opbouw van de Noordoostpolder. Als zodanig is het een historisch document. Crebas was nauw betrokken bij de opstart van kerk en verenigingsleven in de polder. Hij kweekte nieuwe aardappelrassen, was verknocht aan de Welsh pony's en de paardensport, was enige tijd voorzitter van Amnesty, was lid van D'66 en tal van andere organisaties. Christien vond in augustus 2010 haar laatste rustplaats op het kerkhof van Bant. Vlak voor het ter perse gaan van De Vriendenkring werd het bericht ontvangen dat Johannes Crebas op 15 november op 91-jarige leeftijd is overleden. Tijdens de afscheidsdienst in de Bantsielik (19 november) namen vele vrienden en bekenden afscheid van hem. Johannes Crebas werd begraven naast zijn vrouw Christien. In de bibliotheek van de polder (Emmeloord) is een exemplaar van de autobiografie aanwezig.

Zeerovers op de Zuiderzee

Uit de serie: Terugblikken op Flevoland en voordien

Gepubliceerd in De FlevoPost op 25 oktober 2006

Aalt Selles

Gespannen staat schipper Gerlof Bartoltsone op het kasteel van zijn kogge. Bezorgd kijkt hij achterom. Daar vaart, ver achter hem, een pleijte, een kleiner maar sneller schip dan zijn zwaarbeladen ommelandvaarder. Ze houdt dezelfde koers aan als het schip van Gerlof Bartoltsone. Langzaam loopt de pleijte in op de kogge. Het lijkt een wedstrijd, maar is in feite een kamp op leven en dood.

Stampend ploegt de 'Wellecomst van Campen' door de korte golfslag van de Zuiderzee, voortgedreven door de, als zo vaak, noordwestenwind. Ze heeft al een lange reis achter de rug. Helemaal uit Reval (nu Tallinn) in Lijfland (in het huidige Estland) varende 'Ommeland', om de noordpunt van Denemarken heen, komt ze. Het ruim is vol kostbare zaken als pelswerk, graan en hout. De hele Oostzee en de Sont voer ze in konvooi met andere schepen, maar in het Kattegat heeft een storm de vloot uiteen geslagen. Nu moet de Wellecomst van Campen alleen haar weg zoeken naar de Welle, de IJsseloever van Kampen, waar ze van haar kostbare lading zal worden ontdaan. Tenzij...

Bij het binnenvaren van de Zuiderzee heeft schipper Gerlof een westelijke koers aangehouden. Hij wil ruim om Emelwairden zeilen, dat roversnest van de Heren van Cuyne. Daar is niet veel goeds van te verwachten.

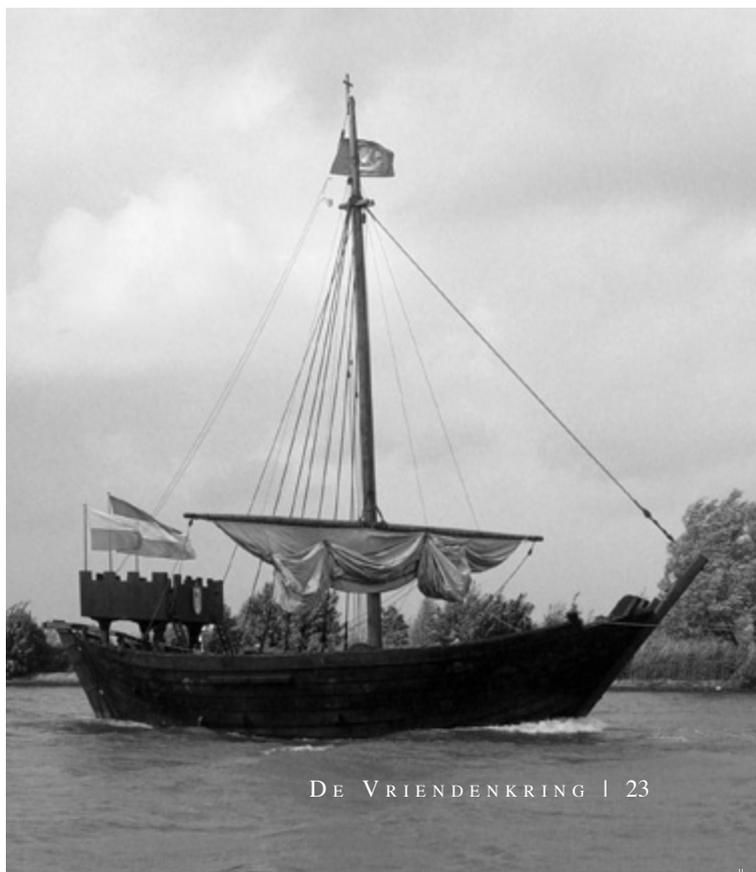
Zeeworp

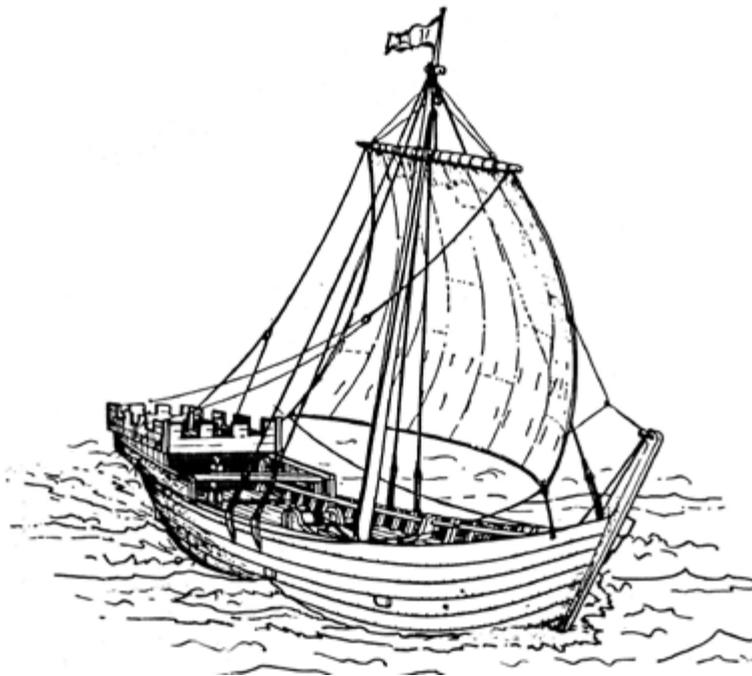
Wat schipper Gerlof vreesde, gebeurde. Een pleijte kwam vanuit het noordoosten aanvaren en probeert

Aalt Selles (1925-2010) was 25 jaar redactielid van De Vriendenkring (1970-1995) en van 1973 t/m 1978 zat hij eveneens in het bestuur van de vereniging.

De Kamper Kogge op de IJssel op 3 september 2006

Een middeleeuwse kogge zoals deze na opgravingen in de IJsselmeerpolders kon worden gereconstrueerd.

nu het Kamper schip in te halen. Dat heeft alle zeilen bijgezet en vaart zo hard ze kan, geholpen door een straffe noordwester. Soms kraakt de mast. De stagen en stengen staan strak gespannen. Gerlof vraagt zich af of het nodig is zeeworp te doen, een deel van de lading overboord te zetten om de kogge lichter te maken. Hij wil liever daarmee nog wachten. Want in het westen boven Holland begint de zon al te zakken. Wanneer de Wellecomst nog een poosje de zeerover voor kan blijven, valt de schemering in. Dan zal de kogge in de avondnevel verdwijnen. Het lukt! De pleijte wordt steeds schimmiger en de kogge dus ook. 's Avonds ligt de Wellecomst van Campen aan de IJsselkade. De crane kan de vracht hijsen op de Welle. 'Scipheer' en scheepskinderen halen opgelucht adem.

Riskant

Zo zal het in de middeleeuwen meermalen op de Zuiderzee zijn gegaan. Scheepvaart was een riskant bedrijf. De navigatiemogelijkheden

waren maar beperkt en de schepen slechts klein, dus zeer gevoelig voor slecht weer. Bovendien waren er de zeerovers die hun tol eisten van lading en bemanning op drukbevaren handelswegen.

Aanvankelijk waren het de roofridders die hun werkterrein verlegden van het land naar de zee. Later zagen verbannen burgers, weggelopen kloosterlingen en andere zwerwers een goede broodwinning in de zeeroverij. Behalve deze criminele piraten voeren er op de Zuiderzee in die tijd ook legale kapers. Rondom die zee lagen diverse gewesten waarvan de landsheren om de haverklap met elkaar oorlogjes uitvochten. Oorlog met een andere heer betekende ook oorlog met zijn onderdanen. Deze onschuldige burgers mochten beroofd worden en havens en kuststeden mochten worden overvallen. Daartoe werden kaperbrieven uitgegeven.

Zo was de Zuiderzee omstreeks 1400 een bron van onrust. De Heer van Holland, Albrecht van Beieren, was er op uit om Friesland te veroveren en strooide met kaperbrieven. Hij stond aan niet minder dan 150 kapers toe verblijf te houden in zijn landen. Het door hem veroverde Stavoren was een belangrijke zeeroversbasis.

Andere beruchte zeerovers waren de Heren van Kuinre die zich de titel van graaf hadden aangemeten. Deze heersertjes belaagden van vader op zoon de koopvaarders op de Zuiderzee ter vulling van hun eigen beurs. Ze opereerden vanuit hun burcht bij Kuinre en vanaf hun domein in Emmeloort op Schokland. Holland moest echter de poging Friesland te veroveren opgeven. Ondertussen kocht de bisschop van Utrecht in 1407 het slot van de Heren van Kuinre. De belangrijke en rijke handelsstad Kampen leende er met graagte geld voor aan de bisschop.

Zodoende raakte het gedaan met de zeeroverij op de Zuiderzee.

Klaus Stortebeker

Een zeer gevreesde zeeschuimer was Klaus Stortebeker die eigenlijk Klaus Becker heette. Hij kreeg zijn bijnaam toen hij bij zijn inwijding als kaper een kolossale beker zware wijn in een keer leegdrank. Over de kater naderhand zwijgt de geschiedenis.

Hij was de zoon van een Noord-Duitse visser die in de winter van 1388 onderdak verleende aan een gestrande kaperkapitein. Diens verhalen verleidden Klaus zich te melden bij Godecke Michael, roverhoofdman bij de Vitaliënbroeders of Likedelers, zo genoemd omdat ze de buit gelijk opdeelden. Ook stonden ze veel af aan de armen. De arme bevolking vereerde hen, de rijke kooplieden vervloekten hen.

Het Hanzeverbond besloot daarom in 1398 hen uit hun roversnest op

Gotland te verdrijven. De Likedelers richtten zich daarna op de Zuiderzee en de Waddenzee. Kampen, Deventer, Zutphen, Hamburg en Bremen besloten hen aan te pakken. Ze rustten een vloot van veertig zwaarbewapende schepen uit en trokken op voor de afrekening in het Zuiderzeegebied.

In 1400 kwam het tot een treffen van een Hanzevloot en de groep van Klaus Stortebeker. Hij en honderdvijftig van zijn kornuiten werden gegrepen en ter dood veroordeeld.

Volgens de overlevering zou hij als gunst hebben gevraagd om vrijlating van zijn in een rij opgestelde makkers die hij na zijn onthoofding nog voorbij zou kunnen lopen. Het waren er elf. Toen haakte de beul hem pootje.

Als het niet zo is, lieg ik in commissie!

###

17 juli 2010
*Opgraving van de
resten van de kiel
van een Kogge
op het terrein van
Brennels Buiten bij
Kraggenburg*

Primitief leven op vrachtvaarders

Uit de serie: Terugblikken op Flevoland en voordien

Gepubliceerd in De FlevoPost op 24 oktober 2007

Aalt Selles

Aalt Selles (1925-2010) was 25 jaar redactielid van De Vriendenkring (1970-1995) en van 1973 t/m 1978 zat hij eveneens in het bestuur van de vereniging.

In 1930 had de Directie van de Wieringermeer die toen nog Voorlopige Directie heette, een vooruitziende blik. Maar ze keek achterom, naar het verleden. Toen in dat jaar de Wieringermeerpolder als eerste droogviel, schreef de Directie haar medewerkers aan dat het melden van bodemvondsten zeer gewenst was. Met name werd de uitvoerders met klem gevraagd de eventuele scheepsvondsten ongemoeid te laten. Helaas is van een serieus onderzoek van het zestal gevonden wrakken weinig terechtgekomen. De archeologen van die tijd achtten ze van geen belang!

Pas in de Noordoostpolder, die in 1942 droogviel, zijn er voor het eerst op zinnige wijze scheepswrakken onderzocht door medewerkers van het Biologisch Archeologisch Instituut van de Rijksuniversiteit te Groningen. Later, in 1954, heeft de Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders zelf het archeologisch onderzoek op zich genomen. Daarvoor werd de afdeling Oudheidkundig Bodemonderzoek in het leven geroepen. Het was namelijk gebleken dat dit onderzoek van veel meer belang was dan het domweg opgraven van leuke oude dingen. De opgravingen, speciaal die van schepen, waren van veel betekenis voor het dateren van het ingewikkelde patroon van de afzetting van de grondlagen, met name van de jongere formaties. Oudere lagen liggen onder, jongere boven het wrak. Zo kon de verzilting, het begin van de zoute Zuiderzee-afzettingen,

worden gedateerd tussen 1575 en 1625. Een scheepswrak met allerlei karakteristieke vondsten bepaalde een latere grondlaag op 1650-1700. Het was toen ruig weer met enkele stormvloed. De daaropvolgende laag van zware, dus in rustiger weersomstandigheden afgezette klei waarin geen wrakken zijn gevonden, dateert uit 1700-1800. Uit de daaropvolgende periode (1800-1932) stammen veel vondsten. Er was toen veel scheepvaart.

Wijdschip

Uit de scheepsopgravingen heeft men ook veel kunnen reconstrueren over de historie van de scheepsbouw vooral van binnenvaarders en vissersschepen en van de cultuurhistorie, met name van schippers en hun gezinnen. De vrachtschepen die in het voormalige Zuiderzeegebied zijn opgegraven behoren meestal tot het type

vrachtvaarder. De oudsten, daterend uit de 14e eeuw, zijn van een koggeachtig type met een lengte van zo'n vijftien meter en een halfronde bodem en zijboorden. Een eeuw later werden de vrachtschuiten wat langer en kregen ze rechte schuin opstaande boorden. Uit de 16e eeuw dateert het 'wijschip' met een lengte van ongeveer 17 meter, een breedte van 5 meter en een holte van 2 meter. Het bezat een vlakke bodem met rechtopstaande boorden, waardoor het een grotere last kon meevoeren. Het was een vroege voorloper van de tjalk uit de 19e eeuw. In 1980 werd een redelijk compleet exemplaar van een wijschip gevonden. Opmerkelijk was de fraaie druppelvormige romp: een vrij rond voorschip toelopend naar een veel smaller en scherper gevormd achterschip. Typerend waren de aan de achterzijde buiten de romp doorlopende boorden die tot om het roer reikten.

Bewoning

Het woongedeelte was in het voorschip voor de mast. In het midden ervan, helemaal voorin direct achter de voorsteven, lag de stookplaats met een schouwkje. Aan de stuurboordzijde was een betimmering van waarschijnlijk een bedstede.

Meer naar achteren in het schip was vermoedelijk een tweede verblijfje, denkkelijk voor de knecht of kinderen. Onder een bovendekse halfronde overkapping, ingebouwd in het achterste deel van het luikhoofd was een vloertje. Het lag niet meer dan 1,20 meter onder de overkapping, voldoende als slaapgelegenheid maar te weinig als woonruimte.

Onder in het schip werd een deel van de inventaris teruggevonden, zoals delen van de stookplaats, plavuizen, wandtegels en een vuurtang, vuurslag enzovoorts. Voor

de voedselbereiding en consumptie lagen er roodaardewerken kookpotten, een steelpan, een koperen akker, houten en aardewerk borden, een kruikje, een papkom en een tinnen lepel.

Van meer persoonlijke aard waren resten van kledingstukken en kalken pijpjes. Enkele zilveren munten van twee stuiver droegen de jaartallen 1614 tot 1619 en dateerden dus de scheepsramp. Van de lading resteerde een aantal verpakte zeisen, bronzen kookpotten, zogenaamde grapen en veertig stuks schoenen en laarzen, teveel om van de bemanning te zijn.

Tjalken

De tjalken uit de 19e en 20e eeuw waren als het ware nakomelingen van het wijschip maar anderhalf keer zo lang. Ze hadden eveneens recht opgaande boorden en verder een ronde kop en een rond achterschip alsmede een aangebouwd roer. Het woongedeelte lag soms onderdeks achterin. Later maakte men er een verhoogde leefruimte en tenslotte kregen bijna alle tjalken een roef. Het gezinsleven speelde zich onderdeks af. Vanaf het dek ging je met een trap naar beneden. Aan de voorkant stond een kachel met

*Het opgraven van een vrachtschip vereist veel meet- en tekenwerk.
Bron: FlevoPost.*

daarnaast een bedstee van de ouwelui. Langs de wanden in de rondingen van het achterschip waren kooien en kasten met zitbanken aangebracht. De kinderen sliepen in de kooien.

Sanitair

Het verhaal gaat dat er soms een aantal kinderen naast elkaar sliep als haringen in een ton. De oudste lag middenin. Halverwege de nacht kommandeerde hij 'omdraaien!' En dan draaiden allen zich op de andere zij. Sanitaire voorzieningen waren er nauwelijks aan boord. De mannen

gingen overboord hangen. Voor vrouwen stond voorin het schip een kist met een gat in het deksel en een emmer in de kist. De verzamelde inhoud ging van tijd tot tijd overboord. Wassen deden de mannen zich bovendecks en de vrouwen onderdecks. Met buitenboords geput water of, als men op zee voer, met in een paar tonnetjes meegevoerd zoet water. Het schippersleven was primitief maar op de wal was het niet veel beter.

###

Nico Zethof (1928 - 2010)

Nico Zethof
(1928 - 2010)

Op 12 oktober 2010 is Nico Zethof sr. overleden. Vele jaren was hij samen met zijn echtgenote lid van onze vereniging. Nico heeft de studie SPD en Accountancy gevolgd en heeft altijd in de financiële administratie gewerkt o.a. bij Hoogovens en bij Philips. De belangstelling voor de geologie startte in 1974, na het lezen van *Het Grote Keienboek*.

Nico was gefascineerd door alles wat te maken had met gesteenten, populair gezegd stenen. Voor museum Schokland heeft hij, samen met Wietze Hellinga, FK (fast kluft) monsters van gidsgesteenten verzameld op de plaats van de natuurlijke gesteentevorkomens in Zweden, om zo van in Nederland gevonden zwerfstenen de plaats van herkomst aan te tonen.

Hij gaf vele jaren gesteente-herkenningscursussen op Schokland. Hij maakte hiervoor diverse lesbrieven en een cursusboek. Samen met zijn vrouw Nellis ontving hij mensen en gaf hij uitleg in de

Gesteentetuin in het Schokkerbos. Nico was ook lange tijd bestuurslid en medewerker van *Museum Hofland*. Hij heeft daar meegeholpen bij de aanleg van een prachtige gesteentetuin en heeft veel stenen gezaagd, gepolijst en een uitgebreide collectie gerealiseerd met een gedegen registratiesysteem. Ook was Nico lid van de *Nederlandse Geologische Vereniging* afdeling Utrecht en 't Gooi: o.a. penningmeester van de excursiecommissie en deed samen met zijn vrouw Nellis in het excursieteam de voorverkenning en voorbereiding van vele geologische excursies.

Na een moeilijke laatste levensfase, onderbeenamputatie en dementie is hij op 82-jarige leeftijd overleden. Wij wensen mev. Zethof, haar kinderen en kleinkinderen heel veel sterkte toe.

Namens het bestuur van de Vereniging *Vrienden van Schokland*.

Berend Jan Grotenhuis

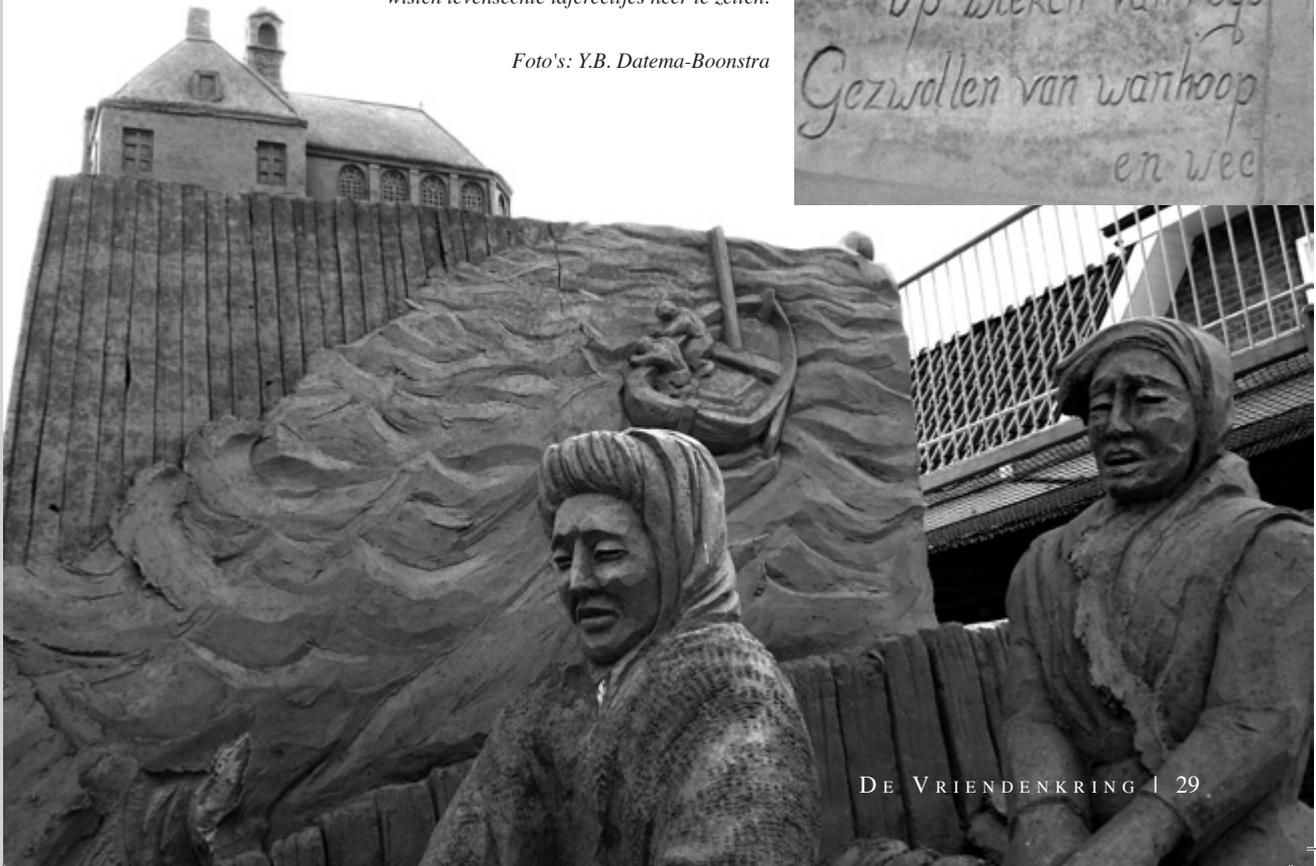
*Kerkje van Schokland als zandkasteel.
Foto: Y.B.Datema-Boonstra*

Expositie van zandsculpturen in Garderen

*Dit jaar had de expositie als thema: De twaalf provincies.
Van april tot oktober 2010 kon men deze uitbeeldingen bezichtigen.
Aan Schokland viel de eer te beurt de 12de provincie te vertegenwoordigen.*

Kunstenaars uit binnen-en buitenland zijn in de geschiedenis gedoken en wisten levensechte tafereeltjes neer te zetten.

Foto's: Y.B. Datema-Boonstra

Aaldert Pol en Gerrit van Hezel vormen een zeer productief schrijversduo.

Samen hebben ze talloze publicaties en boeken op hun naam staan over Schokland, Oud Kraggenburg en andere plekken in Flevoland.

Marie Joseph (Rie) Brusse in 1919 getekend door schilder-illustrator Erasmus Bernard von Dülmen Krumpelmann (1897-1897). (In: Teychiné Stakenburg).

Met M.J. Brusse naar Kraggenburg (1918)

Deel I van III

Aaldert Pol en Gerrit van Hezel

De bekende Rotterdamse journalist M.J. Brusse bezocht in 1918 Kraggenburg, de eenzaam in de Zuiderzee liggende lichtwachterswoning, die slechts bereikbaar was na een moeizame voettocht over een zes kilometer lange dam van en naar Genemuïden. Brusse kreeg een lift van de bakenmeester van het Zwolsche Diep, die hem er in de boot naar toe wilde brengen.

De reis van Brusse is mogelijk ingegeven door de plannen van Rijkswaterstaat om Kraggenburg te ontvolken. Brusse beschreef zijn belevenissen in het najaar van 1918 in de Nieuwe Rotterdamsche Courant. Hij had daarin de vaste rubriek 'Onder de mensen'.¹ Zijn verslag is van historisch belang, want er is over het leven op Kraggenburg weinig uit de eerste hand bekend. De zoon van lichtwachter Kasper Kombrink (1875-1968), Lammert (1907-1996), schreef enkele romans waarin Kraggenburg een rol speelt. In 1951 verscheen 'De bruid van Schokland' (zijn moeder Jannetje Smit kwam van Schokland), in 1971 'Paling peuren' en in 1981 'De zeeburcht'. In deze boeken zijn fictie en feiten echter niet altijd gescheiden. Thans ligt Oud Kraggenburg als rijksmonument in de Noordoostpolder.

¹ Er verschenen vier artikelen over Kraggenburg in de Nieuwe Rotterdamsche Courant: Onder de Menschen, Kraggenburg deel I, 25-09-1918, deel II 28-09-1918 (voornamelijk over Vollenhove), deel III 07-10-1918 en deel IV 09-10-1918.

Rie Brusse

Marie Joseph (M.J., Rie) Brusse (1873-1941) was de zoon van een Amsterdams commissionair in effecten. Hij schreef niet alleen tientallen jaren dagelijks reportages en feuilletons voor de Nieuwe Rotterdamsche Courant, maar ook boeken. Een van zijn boeken,

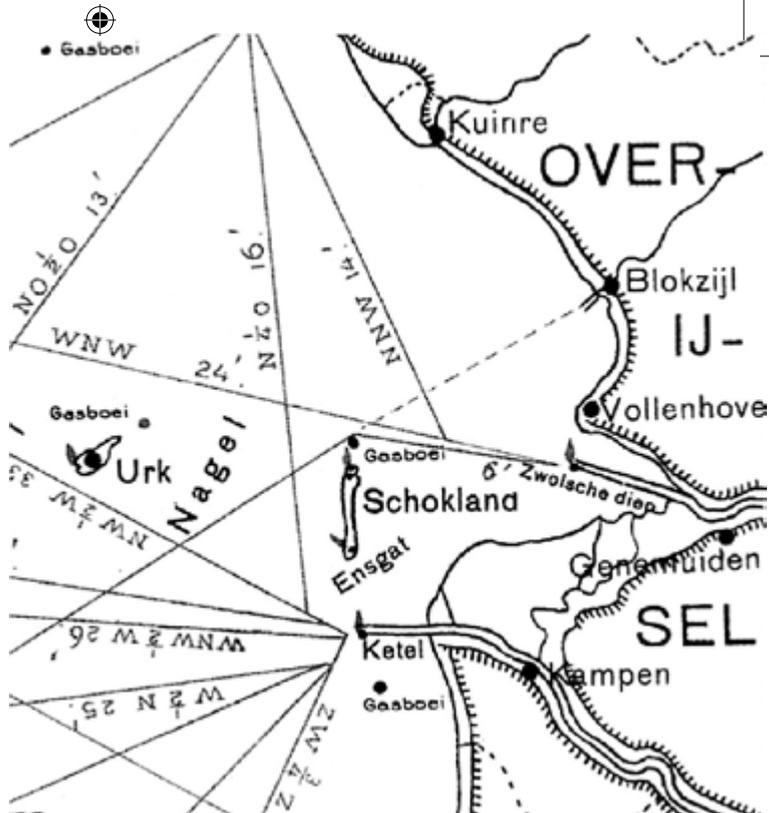
Boefje, heeft als toneelstuk grote bekendheid verworven. Brusse schreef sedert 1903 in de NRC de rubriek 'Onder de mensen' over het gewone en ongewone dagelijks leven.²

De rotatiepersen eisten hun tol, en hij schreef zich de 'vingers blauw' om financieel rond te komen. De honorering van de journalistiek was niet overdreven genereus, en ook zijn huwelijksomstandigheden stelden eisen aan zijn beurs. Daarom pakte hij veel gelegenhedswerk aan en bundelde zijn NRC-feuilletons in boeken. Zo verscheen in 1920 het tweedelige 'Vijf-en-twintig jaar onder de mensen'. In deze boeken heeft hij zijn vier artikelen over Kraggenburg niet opgenomen en deze raakten in de vergetelheid. De digitale doorzoekbaarheid van de kranten van de Koninklijke Bibliotheek, leidde tot de herontdekking ervan.

Sociaal en cultureel

Als geboren en getogen Amsterdammer heeft Brusse zich nooit echt thuis gevoeld in Rotterdam. Terwijl hij aanvankelijk nog waardering voor de energie en werklust van de wereldhaven had, ageerde hij vooral na de Eerste Wereldoorlog tegen het gemis aan alles in Rotterdam wat volgens hem het bestaan de moeite waard maakte: parken, theaters en cafés, cultuur. Hij sprak van 'desolate zakelijkheid' en gebrek aan

² Brusse heeft uit drie huwelijken zeven zoons: Kees Brusse werd acteur, Jan Brusse was televisiecorrespondent in Parijs ('Ici Paris'), Mark Brusse is een bekend beeldhouwer en graficus (ook in Parijs), Wim Brusse werd grafisch vormgever en zat in het verzet, Peter Brusse was jarenlang journalist in Londen. Ytzen Brusse maakt naam als cineast Henk Brusse is architect. Marie Joseph (Rie) Brusse is de broer van de uitgevers Willy en Jo Brusse uit Rotterdam van W.L. & J. Brusse's Uitgeversmaatschappij, waar zijn boeken werden uitgegeven.

gemeenschapszin. Menselijkheid kwam hij in officiële kringen weinig tegen. Hierom zette hij zich in voor allerlei goede doelen, zoals de *Pro Juventute*-beweging, de systematische strijd tegen de tuberculose, voor vakantiekolonies ten behoeve van stadse bleekneusjes, en een betere opvang van sociaal zwakken. Hij trachtte te humaniseren en te civiliseren, en stuitte daarbij niet zelden op de onwil en het onbegrip van de gegoeden en fatsoenlijken. 'Niets heeft mijn levenservaring mij zoo fel leren haten en verachten als de duffe, verwaten, fatsoenlijke burgerlijkheid', zo bekende hij.

Schetskaart van de Zuiderzee van T.P. Keijzer 1921 met op 't eind van 't Zwolsche Diep het licht van Kraggenburg (detail).

Kraggenburg vanaf zee gezien. (Foto anoniem, na 1920).

M.J. Brusse
(bibliotheek
Rotterdam)

Aangespoeld

Brusse reist in de zomer van 1918 over de Zuiderzee. Hij is sinds enkele jaren gescheiden; zijn zoon Willem (1910) zal bij zijn ex gebleven zijn. Zongebraad "spoelt" hij "aan" in het vissersstadje Vollenhove. Daar neemt hij zijn intrek in hotel Van der Veen in de Bisschopstraat (nu supermarkt De Boer). De stoomtram vervoert hem de volgende dag naar het veer te Genemuiden, om daar opgepikt te worden door Kasper Kombrink, bakenmeester van het Zwolsche Diep. Brusse werd bewonderd om zijn mensenkennis, het koloriet van zijn taal en zijn mnemotechniek waarmee hij de dialogen in al hun directheid noteerde. Kombrink is zijn belangrijkste gesprekspartner. De bakenmeester vertelt over het ontstaan van Kraggenburg, over de ermee gepaard gaande moeilijkheden, over Genemuiden en over de tijd dat hij zelf lichtwachter op Kraggenburg was

*De burcht en de
lichtopstand in
de drooggevallen
polder. (Foto Album
Dirk Landsman)*

(1902-1911) Ook begeleidt hij Brusse tenslotte naar Kraggenburg. Vreemd genoeg maakt de schrijver geen enkele keer melding van de naam van zijn informant.

* * *

Tramstation te Vollenhove in de lijn Zwolle-Blokszyl. De tramlijn uit 1914 was in combinatie met het spoor belangrijk voor de afvoer van vis naar het achterland, vooral Duitsland en Frankrijk. De handel naar deze landen kwam echter stil te liggen in de Eerste Wereldoorlog. (Foto: site Henk van Heerde, Vollenhove)

'Met de tram van zessen uit 't oude nest [Vollenhove], waar 'k me toen, zoo maar op avontuur, had aan laten spoelen, omdat er zulke prachtige boomen midden tusschen de akkers staan, en de weiden er vol bloemen waren, vlak aan de kust.... Eerste tram, dan kon ik den bakenmeester net nog vangen, als ie met z'n versch groene vletje op 't werk af ging langs den Zuiderleidam, waar ze aan 't steenzetten waren.

Vijf uur op, – streep aan den balk van mijn slaapkamer in 't veel te groote ouderwetsche hotel. Want eerlijk gezegd, overkomt 't me soms dat ik iets later ben. Maar 't was een lieve gelegenheid – viel mij in, zooals de visscherlui 't kneuterig zeggen, als ze nog half in den nacht d'r bidders reamaken, en er zoo'n storm joelt, die hun rutsel-de-rutsel voor 't lappie dravende, floep! naar hun vischgronden waait.

Een lieve gelegenheid van zon tusschen de witte latjes van de jalouzieën door om je te wekken. Vooral als je dan, zoo uit de kooi, door een krom straatje van blanke oude huisjes met vriendelijke roode daken uitziet op 't geboomte van die wonderlijk romantische havezate

in het koele vroege lommer van zijn zwaar gekruinde hout.... [...]³

Maar als dan zoo'n weerlagsche boordeknoop niet door 't knoopsgat wil en je staat je armen te verrekken naar je kramperig stijf gehouden nek, – en de juffrouw is ten tweeden male komen kloppen, dat de koffie koud wordt aan je ontbijt en dat er een gebakken botje bij is, echte Zuiderzeebot, die toch ook eerst van de graat af moet [..., en dan] zelf op een draf [om] de zes-uurs-tram nog te halen. En dan merk je dat 't voor zoo'n jacht eigenlijk al veel te warm was. [...]

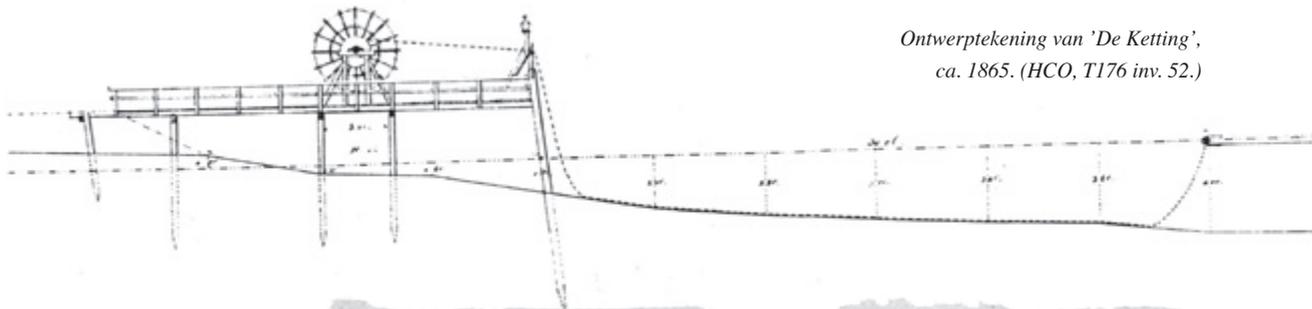
De bakenmeester haalde mij af aan den dijk... Z'n frisch groene puntertje spiegelde 't witte zeiltje in 't blauwe zomerwater. – "Mooi weertje voor 't paradijs" – zei hij glunder. En Pollo, de krijtwhite hond, blafte van ongeduld, om ons naar Kraggenburg te trekken. Want langs den Zuiderleidam zag ie vogeltjes zitten

Die kamp boomen, waar de aardige waterstaathuizen voor den opzichter en den bakenmeester staan – dat schilderachtige buurtje in lommer, aan de onafzienbare open zonnigheid

³ Brusses gedeelte over Vollenhove is hier weggelaten.

De schrijver afgebeeld als landloper in zijn boek 'De ware Jacob'. In 1903 schreef hij 'Landlooperij: zwerftocht van een dagbladschrijver onder stroopers en schooiers'. (Afbeelding: Bibliotheek gemeente Rotterdam)

Ontwerptekening van 'De Ketting',
ca. 1865. (HCO, T176 inv. 52.)

Links Rijksbakenmeester
Kasper Kombrink.

Rechts de ijzeren Bol met
de andere rijksvaartuigen
in het haventje bij "De
Ketting" te Genemuiden.

Bij deze plek werden in
de 19^e eeuw schippers
die de tol niet wilden
betalen, tegengehouden
door over het met
een balk versmalde
vaarwater een ketting
te spannen. (Foto Ph.
Trooster, Zwolle.)

Het veer te Genemuiden
in 1921, gezien vanuit
Genemuiden. (In: Beens,
Schakels ...)

over de Meente-wei en den Top – de Genemuiders en de schippers noemen 't nog altijd de Keet, of De Ketting. Deze namen zijn overgebleven van jaren geleden, toen een particuliere maatschappij een uitvaart liet graven voor Drenthe en Overijssel naar de Zuiderzee, geleid door twee dammen, die niet minder dan zesduizend meter voortlopen uit den vasten wal. De grondwerkers, de steenzetters, woonden aanvankelijk dáár in de Keet. En later werd er het tolhuis gevestigd. Want de onderneming zocht haar winst in 't heffen van tol van de drukke scheepvaart op dit vaarwater, dat een kortere verbinding vormde in welhaast alle richtingen des lands, door haar vele vertakkingen, vooral ook met schepen voor turf uit de venen. Buiten

op den Zuiderdam stond toen een licht op de houten lichtwachterswoning.

Die mensen hebben daar vaak de angstigste gevaren uitgestaan: met hoge stormvloed en wachtten zij machteloos af, aan elkander gebonden, met den dood voor oogen. En om kracht bij te zetten aan den eisch van tol- en vuurgeld voor de schippers, had de maatschappij van het tolhuis uit een ketting laten spannen, op de scheiding tusschen 't Zwarte water en 't Zwolsche diep. "De Ketting" – noemde 't varensvolk het daar. En de naam leeft nog altijd voort.

Zoo lichtte de bakenmeester mij in, terwijl hij eerst 'n eind roeide, tot klimmende onrust van Pollo, die al maar gespannen klaar voor den sprong, blaffend op 't plechtje bleef staan. Later heeft 't Rijk dit werk overgenomen, en den Zuiderdam aanzienlijk verhoogd. 't Vaarwater wordt nu jaarlijks tweemaal uitgebaggerd tot onderhoud van de geul. Want 't Zwolsche diep is feitelijk door 't strand heen gegraven, om de schepen in diepte van zee te brengen, en daarheen loopt 't hellend af tusschen zijn dammen, waarachter aan weerskanten de biezen groeien. Dat is 't paradijs van allerlei vogels, van ratten en konijnen, – die weer een tantaluskwelling waren voor den beverig spiedenden hond.

"Kom jongen" – kondigde de baas monter zijn bevrijding aan – "dan zullen we 't mastje maar weer 's

overeind zetten."Hij spande 'm aan in 't zeel, waar 'n heel lange lijn aan was vastgemaakt, verbonden aan 't mastje. – "Zie zoo, als je die kapot krijgt, geef jij me 'n nieuwe." – En Pollo joempte al over op den dam, en schoot er in 'n regelmatig drafje trippelend over de stenen vandoor, trekkend ons schuitje, dat er zo gierde door 't water...

"Bij een westelijk windje zooals nu" – wreef de baakmeester in zijn handen – "dat je 't nooit kan bezeilen, heeft ie me al menig zweetje bespaard. Van den winter had ie zoo hongrig-mager om 't huis heen gedooled, en de vrouw kan nu eenmaal geen narigheid zien. Ze heeft de zwerver opgenomen, en na 'n poos bij toeval, bleek ie 'n sterke trekhond te zijn. Met zoo'n twaalf kilometer trekken naar Kraggenburg en weerom belooft'ie me nu de gastvrijheid – en hij doet 't graag, want ie kan 't best aan. Trekschuit van den Waterstaat, met hondebespanning. Zoo zal er wel geen eendere zijn." En vroolijk om 't blijde weetje, om 't lustige gangetje door 't zonnige water, redeneerde hij opgewekt door. Dat biezenveld langs de kust strekt zich tot 't Kampereiland uit. Er loopen nogal wat killen doorheen, die uitwateren in 't Diep. Daar liggen die

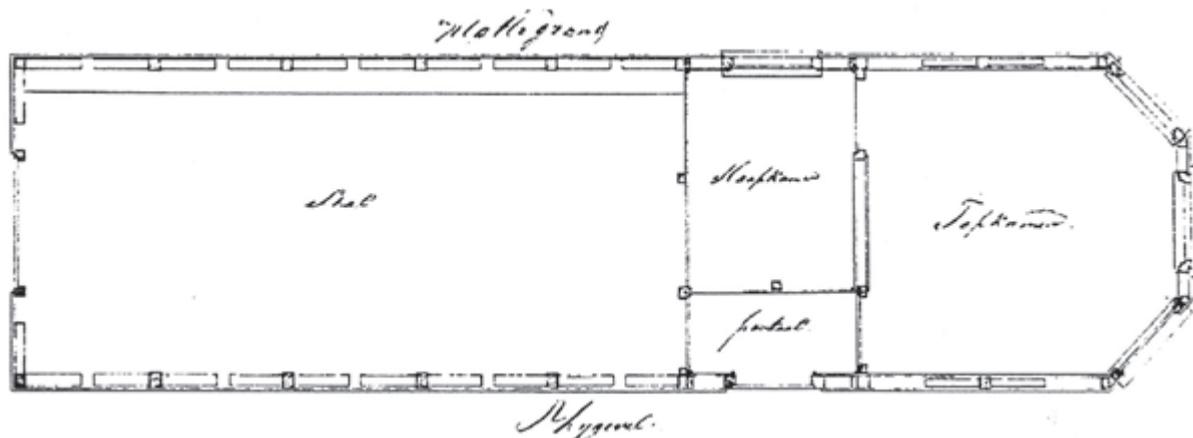
hooge bruggetjes over den dam. Een eindje tevoren bleef Pollo al staan, sprong even aan boord, om 't warren van de lijn, en meteen ging ie er weer van door... Tegen den winter komt dan dat werk van 't afbreken, van al wat er aan bakens staat op de pieren, want anders scheert 't ijs uit zee 't allemaal glad weg.

En wat die biezen betrof – dat was nu een goudmijn voor de Genemuiders. Vroeger trokken de meeste mannen van daar naar Duitschland, om graafwerk of in de mijnen. Nu leefde 't er alles van de "biezen", en ze leefden er gul van – 't was de opkomst van de plaats....

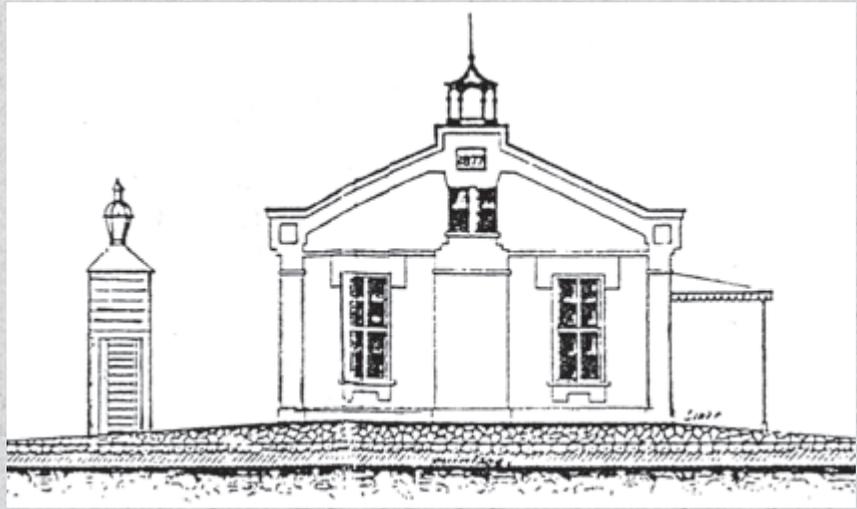
###

Ligging Directie Keet (de Ketting) en de plaats van de afsluiting d.m.v.een ketting.

Plattegrond van de eerste houten lichtwachterswoning uit 1848, met tapkamer, slaapkamer, portaal en stal (voor paarden). De maatschappij hoopte de Zuiderdam als jaagpad te gebruiken; de woonkamer tevens gelagkamer. (HCO, Rijkswaterstaat T176, inv. 715)

De door
Rijkswaterstaat
op Kraggenburg
gebouwde woning
(1877) met de
nieuwe verlichting.
(Nationaal Archief, T
2.04.07.02, inv.1371)

NEDERLAND.

282. Licht „Kraggenburg”, Zwolsche Diep. Zuiderzee.

(Nederlandsche Staatscourant n°. 88. 's Gravenhage 13 April 1878.)

Volgens bekendmaking van den »Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid”, 's Gravenhage 12 April 11., wordt het havenlicht *Kraggenburg*, aan den kop van den Zuid-
dam van het *Zwolsche Diep*, den 15 April 1878 outstoken op de nieuwe lichtwachterswoning.

Het is een wit vast licht, 8 m. boven gewoon hoog water, dat blijvend alle nachten brandt.

De lantaarn met petroleumlamp is geplaatst midden op het dak.

Ligging: 52° 39' 18" N.b.

5° 56' 26" O.l.

Tot waarschuwing van gevaar zal daarbij tijdelijk een tweede licht (Rood) getoond worden, wanneer de dammen onderloopen bij hoogen waterstand van 0,9 m. boven Am-
sterdamsch peil.

De paal en lantaarn met petroleumlamp staat op den buitenkant van den kop, ongeveer 13 m. buiten de woning.

Het roode licht is lager dan het witte, terwijl bij de woning eene mistklok en een seinpaal zijn geplaatst.

Genemuiden. Gras
en biezen gaven
talloze handen
werk. De reeds
eerder genoemde
Maatschappij
hoopte met de
aanplant van biezen
een aanvullende
inkomstenbron te
verwerven. (Foto uit:
Beens, Schakels ...)

